الا ان اولیاء اللہ لا خوف علیہم ولا ہم یحزنون

بعونہ تعالیٰ کتاب مستطاب در رد حلت و اباحت سماع المسمی بہ

حقوق محفوظ ہیں	رجسٹری ہوا	بذریعہ

[illegible]

رسالہ اصول السماع عربی

مصنفہ حضرت مولانا فخر الدین زرادی رح خلیفہ حضرت

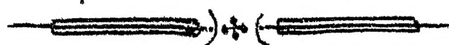
سنہ ۱۳۰۶ھ	مع ترجمہ فارسی	سنہ ۱۸۸۹ع

شائع کردہ بندہ ذو الجلال [illegible] مخزن التجارت مالک مطبع مجتبائی

در مطبع مجتبائی واقع دہلی باکرہ طبع شد

هو العزیز

بسم الله الرحمٰن الرحیم

سپاس بیقیاس مر خالق بیچون وبیچگون را بر آنکه زمرهٔ اولیارا مخصوص گردانید از بندگان خویش و درود نامحدود بر رسولے را که شفاعت خواهد کرد او شان را الفضل عمیم خویش بموجب آیه کریمه وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ و بر آل واهل بیت و یاران او باد اما بعد میگوید بندۂ کمینه سرفدا کردہ جان نثار نمودہ دین و دنیا سپردہ مرادات دارین یابندہ حاجات کونین ستانندہ آستانہ فیض نشانہ درگاہ والاجاہ جناب فیض مآب خواجہ راستین شمس العاشقین قمر المعشوقین فخر الاولین والآخرین متمسک المشائخین سلطان المشائخ فی السموات والارضین حضرت خواجہ نظام الحق والشرع والهدی والدین محبوب الٰهی اَلَّذِیْ کَانَ وَلِیًّا وَّاٰدَمُ بَیْنَ الْمَآءِ وَالطِّیْنِ عطیۃ الله الطالبین ببرکتِ مزار عقیدت آئین فدویت گزین ظهیر الدین کرانوی که یکے از غلامان واحدی از متوسلان خلاصهٔ خاندان مصطفوی نقاوهٔ دودمان مرتضوی حضرت سید عوض علی چشتی نظامی فخری دهلوی ادام الله تعالی برکاته است که این ترجمه رساله الیست که حضرت مولانا فخر الدین زرادی که یکے از اجلہ خلفائے حضرت سلطان المشائخ محبوب الٰهی بودند قدس الله سرہما العزیز در حلت واباحت سماع تصنیف فرموده اند و باعثِ تصنیف

این رسالہ از سیر الاولیا معلوم میشود کہ در وقت دولتِ حیات جناب حضرت سلطان
المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز حاسدان و متعندان از سماع شنیدن آنحضرت عناد
و حسد میبردند و اندرون خود از کینہ و فتنہ پُر کردہ بودند و از اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنِیْ مِنَ الْمَحْسُوْدِیْنَ
مِنَ الْحَاسِدِیْنَ کہ بزبان حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ گذشتہ است خبر نداشتند
معنی آنکہ ای خدایا بگردان مرا از حسد کردہ شدگان و مگردان مرا از حسد کنندگان
و ہمیشہ از راہ عناد آرزو میداشتند کہ از بادشاہ عہد گفتہ محضر سماع مقرر سازند و با
حضرت پُر عظمت سلطان المشایخ بحثہا کنند آخر در عہد سلطنت سلطان غیاث الدین تغلق
شیخ زادہ حسام نافرجام کہ در اوائل بانواع شفقت و مرحمت حضرت سلطان المشایخ
بود و از شومت سر شہرت خود معنی ذوق شوق در و پیدا نشدہ بود خواست کہ بجہت
سماع غوغاء محضر سماع پیدا آرد و قاضی جلال الدین و ابوالحی نائب حاکم مملکت کہ
در تعصب اہل عشق مشہور بود و دیگر دانشمندان متعندان شیخ زادہ حسام را انگیختہ
پیشوائے خود ساختند و مقرر کردہ از بادشاہ گفتند کہ سماع در مذہب امام اعظم حرام است
و شیخ نظام الدین کہ مقتدائے عالم ست میشنوند چندین ہزار خلق در کار نامشروع
متابعت او میکنند بادشاہ بشنید چون ویرا از حلت و حرمت سماع خبر نبود متحیر شد کہ
این چنین بزرگے مقتدائے عالم نامشروع چگونہ کُند ھم نعوذ باللہ عما یقول الظالمون
معنی آنکہ پناہ میجوئیم بخدا از انچہ میگویند ظالمان و سوالہا و فتوہا قاضی حمید الدین
ناگوری و روایات کتب شرعیہ پیش بادشاہ بردند گفتند کہ چون علمائے دین در حرمت
سماع فتوی کردہ اند جملہ علمائے شہر و صدور و اکابر را طلب کنند و محضر سازند و
معتقدانیکہ این خبر بخدمت حضرت سلطان المشایخ رسانیدند آنحضرت ہیچ بخود
راہ ندادند و علمائے اعلم وقت کہ بخدمت گاری آنحضرت منسوب بودند پیش از
رفتن در محضر سماع آیات و دلائل اباحت سماع برائے استحضار مسائل روبرو عرض
میکردند چون درونۂ آنحضرت از علم لدنی مملو بود ہیچ بایشان التفات نمیکردند و
لیکن آنہا را ہم بر تبحر علم سلطان المشایخ اعتمادے کامل بود الغرض آنحضرت را

در سرائے بادشاہ طلب واقع شد از یاران خود کسے را طلب نکرد فاما قاضی محی الدین کاشانی
و مولانا فخر الدین زرادی بغیر طلب برابر بندگان آنحضرت رفتند و آنجا پیش از انکه
محضر سماع شود قاضی جلال الدین نائب حاکم که مدعی اہل سماع بود سلطان المشایخ
را سخنان نصیحت آمیز و کلمات تعصب انگیز گفتن گرفت چنانکه نه لایق مجلس آنحضرت
بود و آنحضرت تحمل میکرد و حلم می ورزید چون سخن بدینجا رسید که بعد ازین اگر دعوئے
کنی و سماع بشنوی منکه حاکم شرع ام ترا بیازارم سلطان المشایخ ازین سبب در غضب
شد و فرمود که معزول باد ازین شغل که بقوت آن این سخن میگوئی چنانچه بعد از دوازده
روز از قضائے الہی معزول شد و عنقریب سفر کرد و شیخ زادہ حسام گفت که در مجلس شما
سماع میباشد و رقص مے کنند و آواز نعره و آه میکنند سلطان المشایخ فرمود که غلبه مکن معنی
سماع بگو چیست او گفت نمیدانم آنحضرت فرمود چون معنی سماع ندانی با تو سخن
کردن نشاید شیخ زادہ حسام ملزم شد و ساکت گردید و بادشاه که سخن دلپذیر حضرت
سلطان المشایخ بگوش ہوش بشنید و گفت که صاحب غلبه مکنید بشنوید شیخ چه میفرماید و مولانا
حمید الدین و مولانا شہاب الدین ملتانی ساکت بودند بلکه مولانا حمید الدین بیان میکردند
چنانکه مدعیان ذکر مجلس سلطان المشایخ میگویند ہمچنان نیست من بر خلاف آن معائنه
کرده ام درین محل قاضی کمال الدین گفت که جائے روایت دیده ام ہم قال ابو حنیفة
السماع حرام والرقص فسوق الخ یعنی گفت ابو حنیفه که سماع حرام است و رقص کردن کار
بد است نزدیک او درین اثنا مولانا فخر الدین زرادی روئے مبارک خود جانب علمائے
شہر کرد و از وفور علم و قوت ولایت خود گفت که شما از دو جهته یک جهته گیرید اگر جهته حرمت
گیرید حل ثابت کنم و اگر جهته حل گیرید حرمت ثابت کنم و فی الحقیقت چنان قوت علم و
تقوی داشت که اگر پیشینه علامۂ عصر بودے تا او را ملزم نکردے نماندے و اصلا
در بحث مسامحت نکردے و ہم در اثنائے بحث مولانا علم الدین نبسۂ شیخ الاسلام
بہاء الدین ذکریا در آمد بادشاه از وے پرسید که تو ہم دانشمندی درین باب چه میگوئی
سماع حلال است یا حرام و چون در بغداد و روم و شام گردیدی مشایخ آن ضلع

میشوندیا نه مولانا علم الدین گفت که من درین مقدمه رساله **مقصده** نام نوشته ام
وادله حلت حرمت آورده ام ودران کتابت کرده ام اما آنانکه بدل میشنوند ایشان را
مباح است وآنانکه بنفس میشوند ایشان را حرام ودر همه شهرها وهر دیار بزرگان و
مشایخان سماع مےشنوند وبعضے با دف وشبانه وکسی ایشانرا منع نمیکنند وسماع درمیان
مشایخ ازشیخ جنید وشبلی موروث است پس بادشاه این چنین شنیده ساکت گشت
ومولانا جلال الدین گفت که بادشاه بر حرمت سماع حکم کند ومذهب امام اعظم رعایت
دارد. درین محل حضرت سلطان المشایخ از بادشاه فرمود نخواهم کر درین باب حکمے کنی
بادشاه حکم آنحضرت قبول کرد وهیچ حکم نکرد ودرین حرف دو روایت است یکے
آنکه مولانا فخر الدین زرادی دررساله اباحت سماع که نام او کشف القناع من وجوه السماع
کرده است آورده است وصحیح همین است چراکه مولانا فخر الدین زرادی دران مجلس
حاضر بود وبیشتر بحث با قاضی کمال الدین صدر جهان او کرده وآن اینست وما
قال المخالف من الاولیة فی تضلیل من یقول بالتحلیل ثم کان ظاهر البطلان یرجع
البحث الی الحرمة والحل ثم ادل الی دلولیة الترک والفعل وکان ذلک من اول الضحی الی اوان
المجلس من عند السلطان معنی آنکه وآنچه گفته است مخالف از دلیلها در گمراه کردن کسے که میگوید
بحلال گردانیدن هرگاه که بود ظاهر دروغ رجوع کرد بحث سوئے حرام شدن وحلال
شدن پستر رجوع کرد سوئے بهتر بودن ترک وکردن وبود این قصه از اول وقت
ضحی تا اول سایه اصلی زوال پستر برخواستند همه مردمان مجلس از سرائے بادشاه
وروایت دوم آنکه بادشاه حکم کرد حضرت سلطان المشایخ وقتیکه خواهند سماع بشنوند
کسے منع نکند وآنانکه بنفس سماع بشنوند چنانکه طائفه قلندریان وحیدریان ایشانرا
منع سازند واین روایت ضعیف است زیراکه اینها دران وقت حاضر بنودند وبعد
فراغ بادشاه حضرت سلطان المشایخ را بالتعظیم وتکریم بسیار رخصت گردانید همدرین
روزها یکے از حضرت سلطان المشایخ پرسید که مگر درینوقت حکم شده است که حضرت
مخدوم هرگاه که خواهند سماع بشنوند او را حلال است آنحضرت فرمود اگر حرام است

بگفتہ کسے حلال نشود واگر حلال ہست بگفتہ کسے حرام نشود وبیین مسئلہ مختلف فیہ
ہست حضرت امام شافعی رحمتہ اللہ علیہ حکم استماع با دف وشبانہ مباح میدارد ونزد علاے
علمائے ماوا کنون ہرچہ حاکم کند ہمان باشد ومولانا ضیاء الدین برنی در حیرت نامہ خود
مے آرد چون سلطان المشائخ از محضر مذکور در خانہ آمد بوقت نماز پیشین مرا ومولانا
محی الدین کاشانی وامیر خسرو را طلب کردہ فرمودند کہ دانشمندان دہلی بعداوت وحسد
من پر بودند میدان فراغ یافتند وسخنہا پر از عداوت بسیار گفتند وعجیبے امروز معائنہ
شد کہ در معرض حجت احادیث صحیحہ حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمی شنوند و
ہمیں میگویند کہ در شہر ما عمل بروایت فقہ مقدم ہست بر حدیث وہر بار کہ حدیث صحیح
حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مذکور میشد بر می آمدند ومنع میکردند کہ این حدیث
متمسک شافعی ہست واو دشمن علماء ماست وہیچ عالمی نہ دیدہ شدہ ونشنیدہ شدہ
کہ احادیث صحیح آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را انکار کردہ باشند واینچنین سخن بگوید
مگر آنکس کہ از حدیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اعتقادے نداشتہ باشند وہم سلطان المشائخ
میفرمودند نمیدانم کہ این چہ روزگار ست دران شہرے کہ این چنیں مکابرہ کنند چگونہ
آباد ماند عجب است کہ خشت خشت نشود چون بادشاہ وامرا وخلایق از قاضی
وعلمائے شہر میشنوند کہ درین شہر عمل بر حدیث نیست چگونہ اعتقاد بر حدیث آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم راسخ ماند وازان توقت کہ ایشان روایت کردن حدیث منع میکردند
من ترسانم کہ شومت این چنیں بداعتقادی کہ از علماے شہر معائنہ شد از آسمان
بلا وجلا وقحط ووبا برسر شہر خواہد بارید از ان بود کہ در چہارم سال ازین ماجرا تمامی
علمائے کہ در محضر بودند ودیگران ہم بسبب ایشان در دیوگیر جلا کردند وبیشتر ازان علما
در دیوگیر سر نہادند قحطے مہلک ووبائے سخت در شہر پیدا شد سبحان اللہ ہر سخنے
کہ زبان مبارک حضرت سلطان المشائخ گذشتہ بود عین آن معائنہ شد وتمامی این
محضر سماع در سیر الاولیا مرقوم است درین رسالہ بنا بر سناد خلاصہ آن نوشتہ ام
ودر فواید الفواد ملفوظ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز احوال سماع

بسیار جانذ کو رست من عین آں عبارت تبرکاً آورده ام جائے فرموده که سکهٔ سماع
دریں شهر قاضی حمید الدین ناگوری نشانده ست قاضی حمید الدین قدس الله سره العزیز
المبارک و قاضی منهاج الدین همچوں او قاضی نشده و صاحب سماع بودند به سبب
ایشاں اینکار استقامت پذیرفت اما قاضی حمید الدین ناگوری باآنکه مدعیان با او
منازعت کردند و خصومت بسیار و قاضی همبراں حرف ثابت بود جائے فرموده که
چون ذکر سماع شنیدن قاضی حمید الدین بسیار شد مدعیان آنوقت فتوا بسیار
کردند جوابها شنیدند و هم نبشتند که سماع حرام است فقیهے بود که او با قاضی حمید الدین
آمد و شد داشت مگر او همدراں فتوی چیزے نبشت این خبر با قاضی حمید الدین
رسانیدند دریں میان آں فقیه بخدمت قاضی حمید الدین آمد قاضی حمید الدین
روسوئے او کرد و گفت تو هم جواب آن نبشته فقیه شرمنده گونه شد گفت آرے
نبشته ام بریں حرف خواجه ذکره الله بالخیر فرمود روزے قاضی حمید الدین چیزے از
سر خود بیروں داد با آن فقیه گفت آن مفتیان که جواب نبشته اند نزدیک من
ایشان هنوز در شکم مادر اند اما تو زاده شده ولے هنوز طفلی و جائے دیگر فرموده که مولانا
برهان الدین بلخی را با وفور علم کمال صلاحیت هم بود چنانکه بارها گفتی که خدائے
عزّ و جل مرا از هیچ کبیره نخواهد پرسید مگر از سماع آنگاه خواجه ذکره الله بالخیر تبسم فرمود
و گفت که مولانا برهان الدین چو ایں سخن بگفتی که خدائے عزّ و جل مرا از هیچ کبیره
نخواهد پرسید ایں هم بگفتی که مگر از یک کبیره از و پرسیدند که آن کبیره کدام ست
گفت سماع چنگ که آن بسیار شنیده ام و ایں ساعت هم اگر باشد بشنوم و جائے
فرموده که مشایخ فرموده اند که در سه وقت نزول رحمت باشد یکے در حالت سماع دوم
در وقت طعام که بر نیت قوت طاعت خورند سیوم در وقت ماجرا و صفا کردن
درویشان و جائے فرمود که صاحب مرصاد دریں باب رباعی نوشته

دنیا طلبا جهان بکامت بادا	وین جیفهٔ مردار بدامت بادا
گفتی که بنزد من حرام ست سماع	گر بر تو حرام ست حرامت بادا

بازبنده عرض داشت کرد که اکثر علما دریں باب بحثے کنند و در نفی سماع سخن گویند نیکو نماید اما آنکه در جامۂ فقر باشد او چگونه نفی کند و اگر هم بنزدیک او حرام باشد آنقدر کند که خود نشنود واما با دیگران خصومت نکند که مشنوید خصومت صفت درویشان نیست خواجه ذکره الله بالخیر تبسم فرمود باز بنده عرضداشت کرد که بنده این طائفه را که منکر سماع اند نیکو میداند و بر مزاج ایشان وقوفے تمام دارد و غرض آنکه ایشان که سماع نمی شنوند هم چنیں میگویند که ما از ان نمی شنویم که حرام ست بنده سوگند نمی خورد امارا ست میگوید که اگر سماع حلال بودے هم ایشان نشنیدندے خواجه ذکره الله بالخیر برین سخن تبسم فرمود و گفت آرے چوں در ایشان ذوقے نیست چگونه شنیدے و همچه شنیدندے و جائے در سیر الاولیا آمده که حضرت گنجشکر در حق سلطان المشایخ قدس سرهما فرموده که من از خدا خواسته ام که هرچه تو خدا خواهی بیابی بعد از ان آن روز عصا بمن دادو و فرمود که شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس الله سره العزیز در حجره سر برهنه کرده و بشره متغیر کرده میگشت و ایں بیت میگفت **بیت**

خواهم که همیشه در وفائے تو زیم
خاک شوم و زیر پائے تو زیم
مقصود من خسته ز کونین توئی
از بهر تو میرم از برائے تو زیم

چون بیت تمام کرد سر بسجده نهاد چندکرت من مثل این دیدم در حجره در رفتم و سر در قدم شیخ شیوخ العالم نهادم شیخ کبیر فرمود بخواه چه میخواهی من چیزے دینی خواستم شیخ مرا بخشیده بعده پشیمان شدم که چرا نخواستم که در سماع بمیرم بعد قاضی محی الدین کاشانی پرسید آنچه بود سلطان المشایخ فرمود استقامت خواستم شیخ مرا بخشید المرام آنکه چوں رساله حضرت مولانا فخر الدین زرادی بزبان عربی بود لهذا بموجب فرموده سیدی سندی مرشدی ترجمه آن بزبان فارسی کرد آیدم فا الرجا ان یقبله الکاملون الماهرون وان کره الحاسدون الظالمون کما جاء فی التنزیل والله متم نوره ولو کره الکافرون یعنی آنکه و امید از خدائے تعالی اینکه قبول کنند ایں ترجمه را کاملان و ماهران و اگرچه کراهیت برند حسد کنندگان و ظلم

نمایندگان چنانچه آمده است در قرآن شریف و خدا تعالی تمام کننده نور خود است
واگرچه مکروه پندارند کافران **هذا ابتداء رسالهٔ اصول السماع** بسم الله الرحمن الرحیم
م الحمد لله الذی خص الاولیاء بحسن الاستماع ت حمد برائے خدا ایست چنین
خدائیکه مخصوص گردانیده اولیا را به نیکوئی شنیدن مترجم میگوید که باید دانست که
ایجاد و امر اند یکے سماع و معنی آن شنیدن است هر چیز را که بشنود و دیگرے حسن
سماع و معنی آن شنیدن کلام حق و کلام قدیم و این مخصوص است مر اولیا را
قدس الله سرهم و ایشان جز کلام حق هیچ نمیشنوند و اگر چیزے میشنوند بران حمل
میکنند کما قال الله تعالی فاینما تولوا فثم وجه الله چنانچه این بیت بر همین آیه محمول است ❖

هر کجا مینگرم روئے ترا مینگرم	در و دیوار بین آئینه شد از کثرت شوق

م واطاب اسرارهم بلطائف المخاطب عند السمع ت و خوش گردانید دلها ایشان را به نیکوئی
چیزهائے خطاب کرده شده نزدیک شنیدن م واسمع قلوبهم کلامه القدیم بکشف الغطاء
و شنوانید دلهائے ایشان را کلام قدیم خود بکشودن پرده‌ها م والصلوة علی محمد سید
الانبیاء بالاعجازات ت و درود نازل باد بر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سردار پیغمبران بالاتفاق م وعلی
آله واتباعه الذین لهم حسن الاتباع ت و بر اولاد و متابعان او رضی الله عنهم که برائے ایشان
نیکو متابعت است م المقدمة ت مقدمه در لغت آن را گویند که پیشوائے لشکر باشد و در اصطلاح
علما آن را که در شروع کتاب یا شروع علم ذکر آن را تقدم باشد م اعلم ان اهل السنة والجماعة
ثلث فرقات ت بدانکه اهل سنت و جماعت سه فرقه هستند م الفقهاء ت یکے فقیهان م والمحدثون
ت دویم محدثان م والصوفیة ت سوم صوفیان م فالفقهاء سموا المحدثین اصحاب الظواهر ت پس
فقیهان نام نهاده اند محدثان را صاحبان ظاهر لانهم یعتمدون بمجرد الخبر ویطلبون
الاسناد الصحیح ت زیرا که ایشان اعتماد میکنند فقط بر حدیثیکه روایت کرده شده باشد از جناب
رسالت مآب صلی الله علیه وسلم و طلب میکنند سندهائے صحیح را که راوی او معتبر باشد
فقه م وهم اهل الرأی ت و ایشان یعنی محدثان نام نهاده اند آنها را یعنی فقیهان را
صاحبان عقل م لانهم یعملون بالرأی ویترکون الخبر الواحد ت برائے اینکه آنها عمل میکنند

بر عقل خود و ترک میکند حدیث میکند حدیث واحد را یعنی حدیثی راکہ راوی او یک باشد م فعندھم العمل بالدرایت مع وجود مخالفتہ للخبر الواحد عن الثقات جائز ت پس نزدیک اوشان عمل کردن بر عقل و قیاس باوجود مخالف شدن حدیث ؐ و اگر واحد شدن از راویان ثقہ معلوم باشد جایز ہست م وعند المحدثین لا یجوز ..... ت پس نزدیک محدثان جایز نیست م والصوفیہ اجود الفریقین لصفایت و صوفیان جید ترین ہر دو گروہ ہستند و صاف تر اوشان م لانھم یتوجھون الی اللہ تعالیٰ بترک الالتفات عما اللہ تعالیٰ ت زیراکہ اوشان متوجہ میشوند سوئے خدا تعالیٰ بترک کردن التفات از چیزیکہ ما سوائے خدا تعالیٰ است م فھم یعملون بالمذھب الاحوط ولا یقبلون المذھب المعین ت پس اینہا عمل میکنند بمذہب محتاط تر و قبول نمیکنند مذہب معین را م کما قال بعضھم الصوفی لا مذھب لہ ای المذھب المعین ت چنانچہ گفتہ اند بعضی اوشان کہ صوفی نیست مذہب از برائے او یعنی مذہب معین م ویتمسکون بقولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ت وتمسک میکنند بقول پیغمبر خدائے و یاد بر او درود و سلام م اختلاف امتی سعۃ فی الدین ت اختلاف امت من وسعت ہست در دین م فاذا کان الاختلاف توسیعا فاختیار المذھب المعین تضییق ت پس ہرگاہیکہ اختلاف وسعت شد پس اختیار کردن مذہب معین تنگی ہست م وتضییق الموسع ممنوع فی الدین ت وتنگ کردن کشادہ شدہ را منع کردہ شدہ است در دین م لانہ حرج فی حق المکلف ت زیراکہ این حرج است در حق تکلیف کردہ شدہ یعنی بندہ م وکذلک منع النبی صلی اللہ علیہ وسلم الاعرابی حین دعاء ت و برائے ہمین منع کردہ است پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم اعرابی را وقت دعا کردن او و اعرابی ساکن دیہات را گویند م اللھم ارحمنی ومحمد ولا ترحم معنا احدا ت مکن ہمراہ ما کسے دیگر را مارا او محمد را و رحمت بار خدایا رحمت کن م لقد تحجرت واسعا ای تضییق ت و فرمود جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم کہ البتہ تحقیق تو تنگ کردی تو فراخ را م فثبت ان اختیار المذھب المعین لیس لنبغی ت پس ثابت شد کہ اختیار کردن مذہب معین چیزے خوب نیست م وھو طریق العوام ت و این راہ عوام است م ویؤیدہ الکتاب والسنۃ ت و تائید میکند این را قرآن و حدیث م وجمع علیہ المحققون

کرده اند برین محققان م والکتاب هو قوله تعالی فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لاتعلمون ت پس قرآن
این قول خدا تعالے است پس سوال کنید اہل ذکر را اگر ناشنیده باشید م فالامر بالسوال
من غیر تعیین یدل علی ان اختیار المذهب المعین بدعة ت پس حکم او سبحانه بسوال
بدون معین کردن اہل ذکر دلالت میکند برآنکه اختیار کردن مذہب معین بدعت است م
واما السنة فقوله علیه الصلوة والسلام ت ولیکن حدیث پس قول آنحضرت است برو
درود وسلام م اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم ت یاران من ہمچو ستارگان اند
بہر کسے کہ از ایشان اقتدا کنید ہدایت یابید م فالامر بالاقتدا کالامر بالسوال فی ترک التعیین
ت پس حکم اقتدا در حدیث ہمچو حکم سوال است در قرآن مجید در ترک کردن اختیار یعنی
چنانکه در قرآن شریف حکم سوال مطلق است از کسی شخص معین نیست ہمچنین در حدیث حکم اقتدا
از کسے صحابی معین نیست م واما الاجماع فهو ظاهر ولیکن اجماع پس ظاہر است م
لان النظر فی اقوال العلماء المجتهدین واجب حتی یمیز العاقل دلیل الراجح من المرجوح
والقوی من الضعیف زیرا که نظر کردن در قولہائے عالمان مجتهدان واجب است تا که
تمیز کند عقلمند دلیل غالب را از مغلوب وقوی را از ضعیف م لزیادة الوثوق فی الاصول
ت برائے زیاده شدن رشد در اصول م وهو طریق طلب العلم ت واین راه طلب کردن علم است م و
طلبه واجب بالاجماع ت وطلب کردن علم واجب است بالاتفاق م لما ذکرنا فی الحدیث ت چنانکه
درین مقدمه حدیث شریف وارد است م طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة ت یعنی طلب کردن علم فرض
است بر ہر مرد مسلمان وزن مسلمان فاختیار المذهب المعین بالتقلید لسداد
هذا الباب پس اختیار کردن مذہب معین بتقلید بند کردن این باب است م و
القیاس کذلک لکونه ترجیحا بلا مرجح ت وقیاس نیز ہمچنان است برائے
بودن او یعنی اختیار مذہب معین غالب بدون غالب کننده زیرا که اختیار کردن مذہب
معین با وجود برابر شدن ہمه مذہبہا اہل سنت وجماعت در حقیقت دعوی است بدون
دلیل م وحرجا فی حق المکلف کما ذکرنا ت وحرج در حق تکلیف کرده شده یعنی بنده
چنانچه ذکر کرده اند وشان یعنی فقیہان م واذا کان الصوفیة فی مذهب غیر معین

فروایة الفقهاء علیهم لیس بحجة ت پس آنگاه که صوفیان در غیب غیر معین شدند زیرا که نه فقط قول فقیهان میگیرند و نه قول محدثان بلکه در هر چه که احتیاط زیاده باشد همانرا میگیرند پس روایت فقیهان بر ایشان حجت نیست م فافهم ت پس فهم کن م واسمع الان ت بشنو م فها انا شرعت فی توضیح السماع واباحته ت پس آگاه باش که حالا شروع کردم در واضح کردن سماع و مباح کردن او م وصنفت کتابا موسوما باصول السماع ت و تصنیف کردم کتاب نام نهاده شده باصول السماع م ترتبه علی عشرة اصول واعرضت عن زیادة الفصول ت و مرتب کردم و برا بر ده اصل و کناره گزیدم از زیاده کردن فصلها م

الاصل اول

فی بیان حقیقة السماع صیغة ولغة واصطلاحا ت اصل اول در بیان کردن حقیقت سماع است از روی صیغه که کدام صیغه و از روی معنی لغوی و از روی معنی اصطلاحی م السماع لفظ مشترك ت سماع لفظی است مشترك میان چند معنی م وهو عند بعض الاسم الجامد کما فی تاج الاسامی السماع السرور ت و نزدیک بعضی اهل لغت اسم جامد است چنانچه در تاج الاسامی که کتابی است در لغت که سماع بمعنی مسرت است اسم جامد آنرا گویند که نه خود از کسی لفظ مشتق باشد و نه از وی کسی صیغه دیگر مشتق باشد م وعند الاکثر هو المصدر بمعنی السمع واستعمل فی المسموع یقال هذا الکتاب سماع ای مسموع ت و نزدیک اکثر کسان او مصدر است معنی شنیدن و استعمال کرده شده است در معنی مفعول که لفظ مسموع است بمعنی شنیده شده مثلاً گفته میشود این کتاب سماع است یعنی شنیده شده است و این است تحقیق صیغه و لغت آن م اما فی الاصطلاح فهو المسموع المطبوع المجموع من الصوت الحسن والکلام الموزون حتی ینصرف الفهم عند الاطلاق علی ذلک ت لیکن در اصطلاح پس سماع عبارت است از شنیده شده خوش آینده جمع کرده شده از آواز نیکو و کلام موزون تا که بر بگیرد فهم نزدیک گفتن لفظ سماع بر این معنی م وفی هذا الاصطلاح مراعات المعنی اللغوی فهو الاصل ت و درین اصطلاح یعنی اصطلاح صوفیه صافیه رعایت کردن معنی لغوی است و همین اصل است م والسماع دون الغناء لانه استماع الاشعار التی تکون فی ذکر المولی مع حسن الصوت ت وسماع

چنانچه فرموده است خدائے تعالیٰ کہ تحقیق بدترین آوازہا آواز خرست م واذا ثبت ان
نقیضه مرضیًا اذ الشئ یتبین بضده ت پس ثابت شد کہ تحقیق نقیض آواز بد
یعنی آواز خوش پسندیده است زیرا کہ شئے ظاہر میشود بضد خود م ولانه معجزة لداؤد علیه
الصلوة ت و برائے اینکہ آواز خوش معجزه حضرت داؤد پیغمبر است بر وے درود و سلام م وهو آية
من ایات الله تعالیٰ وله تاثیر بلیغ فی القلوب فلذلک کان یرفع من مجالسه جنائز ت و آواز خوش
آیتی است یعنی نشانی است از آیات خدائے تعالیٰ و برائے او تاثیر است بسیار
در دلہا و برائے ہمیں بود کہ برداشته میشدند از مجلس ہائے او جنازہا لما روی عن
الثقات لان داؤد علیه السلام کان یسمع قراءته الانس والجن والوحش والطیر ان قراء الزبور ت
برائے اینکہ روایت کرده شده است از مردمان ثقه بدرستی کہ داؤد علیه الصلوة بود کہ
میشنوند قرأت او را آدمیان و جنات و جانوران وحوش چوپایه و پرنده
وقتیکه میخواند زبور را م وکان یرفع من مجلسه اربعمائة جنازة ممن مات
من المستمعین ت و بود کہ برداشته شدند از مجلس او چہار صد جنازه از کسانیکه تحقیق مُردند
از شنوندگان م وذکر الترمذی فی نوادر الاصول بالاسناد عن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه
ت وذکر کرده است حافظ ترمذی در کتاب نوادر الاصول بسند کردن از ابن عباس
رضی الله عنه م انه قال داؤد علیه الصلوة والسلام کان یقرء الزبور بسبعین صوتا ت بدرستی
کہ فرموده آنحضرت صلی الله علیه وسلم کہ تحقیق داؤد علیه الصلوة والسلام بود کہ میخواند
زبور را بہفتاد آواز م وکان یقرء قراءة یطرب منها المحموم ت و بود کہ میخواند قرأت کہ خوش
میشدند از آن حشرات الارض م وکان اذا اراد ان یبکی نفسه لم یبق دابة فی بر ولا
بحر الا یسمع صوته ت و ہرگاہیکه اراده میکرد باینکه بگریاند نفس خود را باقی نمیماند ہیچ جانورے
بری و بحری مگر اینکه میشنوند آواز او را م فالصوت الحسن اذا کان معجزة للنبی فاستماعه واجب
ت پس آواز نیکو وقتیکه معجزه پیغمبر باشد پس شنیدن او واجب باشد مترجم گوید کہ
از سلف منقول است کہ آواز نیکو خدائے تعالیٰ را نیز پسندیده چنانچه در حدیث
شریف آمده است کہ شخصے بکمال الحاح و تضرع در جناب الہی دعا میکرد جبرئیل

علیہ السلام عرض نمود کہ اے پروردگار این بندۂ تو دعا میکند قبول کن حضرت رب العزت
فرمود کہ من میدانم حاجت گفتن تو نیست وسبب تاخیر اینست کہ آواز این شخص
خوش می آید پس معلوم شد کہ تعجیل در دعا ناپسندیدہ ست م والله اعلم کذلک الاستماع
ت ہمچنین حکم سماع است یعنی شنیدن او واجب است چرا کہ در سماع صوت حسن میابند م
اذ حق المعجزۃ هو الاظهار والمشاهدة والقبول برائے اینکہ حق معجزہ ظاہر کردن و دیدن
و باور نمودن است م اما قوله علیه الصلوۃ والسلام صوتان ملعونان صوت بکاء عند
مصیبۃ وصوت مزمار عند نغمۃ فهو دلیل الاباحۃ ت لیکن قول پیغمبر خدا صلی الله
علیه وسلم کہ دو آواز لعنت کردہ شدہ اند یکے آواز گریہ و نوحہ نزدیک مصیبت و دیگرے
آواز مزمار نزدیک شادی پس این قول دلیل مباح کردن است م لان مفهوم الخطاب
اباحتها فی غیر هذه الاحوال والا لبطل التخصیص ت زیرا کہ مفہوم خطاب تقاضا میکند
مباح شدن آن را یعنی حسن صوت را در غیر این احوال چرا کہ تخصیص مزامیر دلالت
میکند برا ینکہ صوت بدون مزامیر مباح باشد وگرنہ تخصیص باطل گردد م فافهم ت پس فہم
کن م الاصل الثالث فی المزامیر ت اصل سوم در مزامیر ست م المزمار آلۃ توجد بها الا
صوات الموزونۃ فی النظر الی نفسها مباحۃ کما ذکرنا اما الحرمۃ فلعلۃ اجزاء وهو تذکر الشراب
ت مزمار آلتیست کہ یافتہ میشود بآن آوازہائے وزن کردہ شدہ و او بنظر ذات خود مباح
است برائے آنکہ مذکور شد کہ صوت حسن معجزہ پیغمبر است وشنیدن او واجب است
ولیکن حرام شدن او بنابر سبب دیگر است و او یاد دہانیدن نوشیدن شراب است
کما روی عن الثقات عن النبی صلی الله علیه وسلم اذا حرم الخمر حرم المزامیر چنانچہ روایت
کردہ اند راویان ثقہ از پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم کہ وقتیکہ حرام شد شراب حرام شد
مزامیر م اذ الناس یضربون وقت شربه فحرم ضربه لتذکرہ ایاہ ت جہت اینکہ آدمیان میزدند
مزمار را نزدیک نوشیدن آن پس حرام شد زدن او برائے یاد دہانیدن او و آنرا
یعنی حرام شد زدن مزمار سبب یاد دہانیدن او نوشیدن شراب است م وهو قبیح
لمعنی فی غیرہ ت وآن یعنی مزمار زدن است قبیح بسبب معنی کہ در غیر او اند یعنی

باعث شراب م فاذا کانت هذه العلة مفقودة یفقد الحرمة ضرورة ت پس ہرگاہ کہ این
سبب گم شود گم خواہد شد حرمت بالضرور یعنی وقتیکہ سبب حرام شدن موجود نباشد حکم حرام شدن نیز
نباشد م ولهذا یباح ضرب الطبل فی حروب وضرب الشیخ فی الاوقات الخمسة
وغیر ذلک ت و برائے ہمین مباح کردہ است زدن نقارہ در جنگہا و زدن شیخ در پنج اوقات و سوائے
این م فثبت به ان الحکم یتغیر بتغیر العلة ت پس ثابت شد باینکہ تحقیق
حکم تغیر میشود بسبب تغیر علت م واذا کانت النفس منزهة عن اللهو والهواء وموصوفا بالصفوة
والزکاء ومشتاقة الی مشاهدة الله تعالی واللقاء ت و ہرگاہیکہ نفس پاک باشد از لہو لعب و از حرص و ہوا
و موصوف باشد بہ برگزیدگی و پاکی و مشتاق سوئے دیدن دیدار خدائے تعالے و ملاقات آن م
فاصوات المزامیر داعیة من الکدر الی الصفا ومرفعة عن
السفل الی العلاء ت پس آوازہائے مزامیر و دعوت کنندہ اند
از کدورت سوئے صفائی و برانگیختہ کنندہ اند از پستی سوئے بلندی م اذ الصوت الحسن قوت
الارواح وقوتها فی سیران عالم الملکوت ت و برائے اینکہ آواز نیکو
غذائے روح ہاست و غذائے اینہاست در سیر عالم ملکوت م و یوئده قول ذا النون المصری
رحمة الله علیه حین سئل عن الصوت الحسن فقال مخاطبات واشارات اودعها
الله اودعها الله تعالی کل طیب وطیبة ت و تائید میکند این را قول
ذا النون المصری رحمة الله علیه وقتیکہ سوال کردہ شد از آواز نیکو پس گفت خطابہا ئیست کہ و اشارتہا ئیست
کہ نہادہ است اینہا را خدائے تعالے در ہر مرد پاک و زن پاکیزہ م فاستماعه لهما مباح لفقدان
العلة قیاسا علی ضرب الطبل فی الحروب
ت پس شنیدن او برائے آن ہر دو مباح است برائے نبودن سبب حرمت بر قیاس زدن نقارہ
در جنگہا م الا تری ان النبی صلی الله علیه وسلم جوز ضرب الدف فی النکاح
الاعلان ت آیا نمی بینی کہ تحقیق پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم جایز گردانیدہ است زدن دف در نکاح
برائے ظاہر کردن م کما جاء فی الخبر من الصحاح اعلنوا النکاح ولو بالدف
ت چنانچہ در حدیث شریف از صحاح ستہ آمدہ است کہ ظاہر کنید نکاح را و اگرچہ بدف باشد

درحدیث م وفی ایام الاعیاد والسرور لحدیث اخر الاظهار الطرب ت و در روزہاے
عیدہا و خورمی جایز است بموجب حدیث شریف دیگر بنا بر ظاہر کردن خوشی م الکان
فی صوته وصفین الاطراب والاعلان فالاطراب الموزونیة والاعلان لشدته ت
تحقیق در آواز او یعنی دف دو وصف اند یکے خوش گردانیدن و دیگرے ظاہر
گردانیدن پس خوش برائے موزون شدن اوست و ظاہر گردانیدن برائے
شدت بلندگی آواز اوست م فبالنظر الی ھذین الوصفین اباح السماع النبی صلی
الله علیه وسلم وضربه ت پس بنظر نمودن سوئے ہمیں دو وصف مباح گردانیده است
شنیدن را نبی صلی الله علیه وسلم وزدن او را یعنی دف را م فما دونه من المزامیر
یقاس علیه ازحرمتها موجودة بوجود العلة فیفقد لفقدها ت پس چیزے کہ سوائے اوست از
مزامیر قیاس کرده شود برا و زیراکه حرام شدن مزامیر موجود باشد بسبب وجود
علت یعنی شرب خمر پس بحکم شدن آن کم خواهد شد یعنی وقتیکه علت نباشد حکم حرمت
هم نباشد م وهذا الاستدلال حمل الامام الغزالی اصوات المزامیر علی اصوات الطیور التی
یکون لها حسن الترنم واباح استماعها ت وہمیں دلیل
حمل کرده است امام غزالی آوازہاے مزامیر را بر آوازہائے جانوران پرندگان مثل
قمری وغیرہ چنین ہا کہ برائے آنہا نیکو سرود است یعنی خوش آواز ہستند
و مباح گردانیده است شنیدن آنہا را م فبذلک سمع بعض المغلوبین السماع
المزامیر فی غلبات الشوق ت پس ہمین جہت شنیده اند بعض کسانیکه مغلوب
الحال والشوق بودند سماع را ہمراه مزامیر در غلبہ شنیده اند م واما سماع مشایخنا
رضی الله تعالی عنهم فبری عن هذه التهمة وهو مجرد صوت القوال مع
الاشعار المشعرة من کمال صنعة الله تعالی ت ولیکن سماع مشایخان مایان رضی الله تعالی عنهم
پس پاک است ازین تہمت یعنی خالی از مزامیر بود و آن فقط آواز مطرب بود
ہمراه شعرہا خبر دہنده از کمال کاری گری خدائے تعالی م الاصل الرابع
فی الشعر ت اصل چہارم در شعر است م الشعر کلام موزون مشعر عن المعانی

الدقیقة یصدر عمن له لطف الطبع ت شعر کلامی هست وزن کرده شده
خبر دهنده از معنی های باریک ومشکل صادر میشود از شخصیکه برائے او پاکیزگی
طبیعت باشد م فهو اذا کان فی الموعظة والحکمة وشرح صنع الله تعالی فاوقع
فی قلب السامع ویهیج الشوق الی الصانع ت پس شعر وقتیکه باشد در نصیحت وحکمت وبیان کاریگر
خدائے تعالی پس در آینده تر باشد در دل شنوند ومیکشد شوق را سوئے کاریگر
م کما جاء فی الخبر ان من الشعر لحکمة ت چنانچه آمده است در حدیث شریف که
تحقیق بعض شعر البته حکمت است م ای ما هو فیه من الفواید اوقع فی الفواد بموقعه
فهی حکمة بالغة لتاثیر القلوب ت یعنی چیزیکه دران فایده هاست
واقع تر میشود در دل بسبب موزون شدن او پس او حکمت است رسنده
برائے تاثیر دلها م والطبع الموزون من مواهبه تعالی یؤتیه من یشاء لاصنع
فیه للعبد کالصوت الحسن ت وطبیعت موزون از بخشش هائے او سبحانه است میدهد
ویرا هر ان کسے راکه میخواهد نیست دران کاریگری برائے بنده مانند آواز نیکو که
دران دخل نیست بنده م بل هو اشرف منه لانه صفة مخصوصة الانسان وفی
الصوت الحسن مشارکة مع الطیور ت بل آن یعنی طبع موزون بهتر تر است از و یعنی از
صوت حسن زیراکه طبع موزون صفت خاص کرده شد برائے آدمی ودر آواز
نیکو شرکت است همراه جانوران م وما دونها من المزامیر فهو ایضا نعمة مخصوصة
من عنده تعالی الی عبده فلا قبح فی نفسه اصلا ت وچیزیکه سوائے اوست از قسم مزامیر
پس آن نیز نعمتی است خاص کرده شد از طرف او سبحانه سوئے بنده او تعالی
پس نیست زبونی وبدی در ذات او هرگز یعنی شعر بذات خود بهتر چیز است م
الا تری ان النبی صلی الله علیه وسلم امر حسان بن ثابت کا انشاء حتی ینشی الشعر فی مجلسه الشریف
وینشد وضع المنبر حین انشاءه وقال اهجو یا حسان وروح القدس معک ت
آیا نمی بینی که تحقیق پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم حکم کرد حسان بن ثابت را بنا بر تصنیف
کردن تا که تصنیف کند شعر را همه دران مجلس بزرگ ومیخواند رو بروئے آنحضرت

صلی الله علیه وسلم ونهاد آنحضرت صلی الله علیه وسلم منبر را وقت تصنیف کردن حسّان
شعر وگفت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که هجو بکن ای حسّان وروح القدس یعنی
جبرئیل علیه السلام همراه تست یعنی در مددگاری تست م کما ذکر القشیری فی هذا الخبر فی
کتابه بالاسناد الصحیح ت چنانچه ذکر کرده است قاسم قشیری درین حدیث در کتاب خود
به سندهای صحیح م فاذا کان الشعر من اثر الوحی فلا سبیل لانکاره اصلا ت
پس هرگاهیکه شد شعر از اثر وحی جهت مددگاری حضرت جبرئیل علیه السلام پس
نیست انکار او هرگز م قول النبی صلی الله علیه وسلم ان الله تعالی کنز تحت العرش الا انه
مفاتیحها السنة الشعراء ت وتائید میکند این را قول پیغمبر صلی الله علیه وسلم که تحقیق برای
خدای تعالی خزانه است زیر عرش بنا بر انسان وکلید های او زبان شاعران
است م ولهذا سماه النبی صلی الله علیه وسلم الحکمة کالشرع لان تنزله من مقامه العلی ت
وبرای همین نام نهاده است او را یعنی شعر را پیغمبر صلی الله علیه وسلم حکمت همچون
شرع که نام او حکمت است زیرا که نازل شدن او از مقام بلند است یعنی زیر عرش
م فثبت انه حسن لمعنی فی عینه کهو فلا قبح فیه الا لعارض فی المواضع القبیحة ت
پس ثابت شد که تحقیق شعر نیکوست بنا بر معنی که در ذات اوست مانند او یعنی مانند
صوت حسن پس نیست زبونی در ذات او مگر به سبب عارض م ولجاء ها زبون
کالفحش والاستهزاء وتزئین المحظورات الشرعیة والهجو الرسول والمومنین والطعن فی الدین ت
مانند فحش وتمسخر وزینت ووصف کردن ممنوعات شرعیه وهجو کردن پیغمبر صلی الله
علیه وسلم ومومنان وطعن کردن دین م کما فعل الشعراء الکذابون من الکفرة والفجرة
زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم ت چنانچه کرده اند شاعران دروغ
گویان از کافران وفاسقان وفاجران در وقت جناب رسالت مآب صلی الله علیه
وسلم وقوله تعالی م وقوله تعالی والشعراء یتبعهم الغاوون محمول علیهم لا علی الشعراء
الذین یکون فی اشعارهم شعائر الدین وقول حق الهی ت که شاعران
پیروی میکنند ایشان را کجروان وگمراهان حمل کرده شده بر آنها یعنی بر شاعران

دروغ گویان نه بر شاعرانیکه باشند شعرهائے ایشان نشان دین هم اذ کا لاشعار النصیحة مرویة عن اکثر الصحابة رضی الله تعالی عنهم ترجمه جهت اینکه شعرهائے که برائے نصیحت هستند روایت کرده شده اند از اکثر یاران پیغمبر صلی الله علیه وسلم رضی الله تعالے عنهم هم والدلیل الظاهر علیه ان الاشعار لقد انشد بین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم بل هو انشدها ترجمه و دلیل ظاهر برین آنست که تحقیق شعرها البته خوانده شده اند در میان هر دو دست یعنی پیش پیغمبر صلی الله علیه وسلم بلکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم خود خوانده آنها را یعنی شعرها را هم وهو دلیل الظاهر الاباحة ت وهمین است دلیل ظاهر برائے مباح شدن شعر هم فافهم ت پس فهم کن هم

الاصل الخامس فی صوت الحسن والکلام الموزون وفی اباحتهما جمیعا ت اصل پنجم در آواز نیکو وکلام وزن کرده شده در مباح شدن این هر دو هم فاذا ثبت ان سماع صوت الحسن والشعر المشعر من صنعة الله تعالی جائز فثبت ان سماع مباح اذا جماع الحسن مع الحسن یوجب زیادة الحسن فهما فهو حسن واستماعه مستحسن ت پس هرگاه که ثابت شد که تحقیق شنیدن آواز نیکو وشعر آگاهی دهنده از کاریگرے او سبحانه تعالی جایز است پس ثابت شد که تحقیق سماع مباح است زیرا که جمع شدن نیکو با نیکو باعث میشود زیادتی نیکوئی را در ان هر دو پس او یعنی سماع نیکو است وشنیدن او نیک کرده شده است هم ویشیر الیه قول النبی صلی الله علیه وسلم زینوا القرآن باصواتکم فان الصوت الحسن یزید القرآن حسنا ت واشارت میکند طرف این قول پیغمبر صلی الله علیه وسلم که زینت کنید قرآن را با آوازهائے خود چرا که آواز نیکو زیاده میکند قرآن را از روئے نیکوئی هم فالقرآن حسن فی نفسه واداءه بالصوت الحسن سبب لزیادة الحسن فیه لایقاعه فی قلب السامع ت پس قرآن نیکوست در ذات خود و اداکردن او بآواز نیکو سبب زیادتی نیکوئی است در آن برائے واقع کردن او قرآن را در دل شنونده یعنی از جهت تاثیراو در دلهائے شنوندگان هم فاذا کان الشعر صوابا فصار المعناه فیه یدخل فی حکمة النص

ت پس وقتیکہ شد شعر موافق برائے معنی قرآن پس داخل خواہد شد در حکم
او نیز یعنی اداے آن با آواز خوش نیکو باشد م فهو لا يخلو عن المغنيين امافی الموعظة
الحسنة فاستماعه حسن بالاتفاق ت پس شعر خالی نیست
از دو معنی یا در نصیحت نیک است پس شنیدن او نیکو است بالاتفاق م
واما فی صفة الجرد والامرد والنساء الحسناء فهو محمول على استعار حسن الحور و
الغلمان فاستماعه مستحسن ايضا للتشويق المؤمن الى الآخرة ت
ویا در وصف امردنا بالغ و زنان خوب صورتان پس این حمل کرده شده است
بر شعرہائے نیکوئی حوران و غلام ہائے بہشتی پس شنیدن این نیز نیکوست
وبرائے شوق دہانیدن او مومن را سوئے آخرت م والصوت الحسن أوكد
عند الاستماع ويوجب زيادة التشويق اليها وهو حسن ت و آواز نیکو تاکید
میکند شعر را نزدیک شنیدن و باعث میشود زیادتی شوق را طرف آخرت و
این نیکوست م ولانه سمع النبي صلى الله عليه وسلم قصيدة كعب بن زهير
وفي صدرها ذكر حسن المرأة فتعين استماعها ت وبرائے این کہ تحقیق شنیده است
پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم قصیده کعب بن زہیر و حالانکہ در ابتدائے او ذکر خوب
صورتی زنان است پس متعین شد آن یعنی شنیدن چنین قصیده کما قال شعر
بانت سعاد فقلبي اليوم متبول ٭ متيم اثرها لم يفد مكبول مصرع ٭ هيفاء مقبلة عجزاء مدبرة
چنانچہ گفتہ است کعب بن زہیر جدا شد سعاد پس دل من امروز غمگین است
و سعاد نام معشوقہ است تا این مصراع اگر از پیش بینی نازک کمر است و اگر از
پس بینی بزرگ سرین است م وفيه صفة عجزاء فثبت ان ذكر المضو ماصر
الامرد والنساء جائز في الشرع ت و درین مصرع وصف سرین است پس
ثابت شد کہ تحقیق ذکر کار یگری امرد و زنان در شعر جائز است در شرع شریف
م واستماعه بالصوت الحسن مستحسن لانه سمع النبي صلى الله عليه وسلم بالقبول
وقال من حفظ هذه القصيدة فله الجنة ٭٭ ت و شنیدن

شعر با آواز نیک نیکوست زیرا که تحقیق آنرا شنیده است پیغمبر صلی الله علیه وسلم
بقبولیت و فرموده است هر که یاد بگیرد این قصیده را پس برائے او جنت است
م وروایة انه صلی الله علیه وسلم اسمعها بالالحان فی المسجد ت و
روایت کرده شده است که تحقیق پیغمبر صلی الله علیه وسلم شنیده است آن
قصیده را بآواز خوش در مسجد م فهذا اسند لال اباح المشایخ
السماع بالاتفاق ت پس همین دلیل مباح گردانیده اند مشائخان سماع
را باتفاق م اما ضرب الید فعند البعض استحسانه لاطراب
قلوب المستمعین واظهارا للتواجد فهم فانهم و هو محمول علی ضرب الدف کما ذکر
زدن دست بر دست پس نزدیک بعضی مشایخ نیکو لی او برائے خوش گردانیدن
دلهاء شنوندگان است و اظهار وجد از ایشان و او حمل کرده شده است
بر زدن دف چنانچه ذکر کرده شده است م وروی البعض انه ضرب الاعرابی
هکذا بین یدی انه رسول الله صلی الله علیه وسلم عند انشاء الشعر بالالحان حتی تواجد النبی صلی الله
علیه وسلم مع الصحابة رضی الله عنهم کما سیاتی بیانه ت وروایت کرده اند بعض که تحقیق زده است اعرابی همچنا
درمیان هر دو دست یعنی پیش رسول الله صلی الله علیه وسلم نزدیک خواندن شعر
بآواز خوش تا اینکه وجد کرد نبی صلی الله علیه وسلم همراه صحابه رضی الله عنهم چنانچه
قریب می آید بیان او م

الاصل السادس فی شروط الاباحة ت

اصل ششم در شروط هائے مباح شدن سماع م اجمع الصوفیة والمحدثون علی
ان السماع بالنظر الی نفسه مباح والعلة المحرمة التلهی ت جمع شده اند صوفیان
و محدثان بر اینکه تحقیق سماع بنظر کردن ذات خود مباح است و سبب حرام
شدن لهو لعب است م وما رواه الفقهاء من الاخبار والآثار فی حرمته فهو محمول
علیه فبفقدانها فقد الحرمة ضرورة ت وانچه روایت کرده اند فقیهان از حدیثهاء در
حرام شدن او پس حمل کرده شده است بر لهو لعب و به گم شدن علت گم خواهد
شد حرمت بالضرور م کما قال شیخنا نظام الملة والدین قدس الله سره العزیز

وهو مقتدا علماء الدین و یکون له مقام الاجتهاد
و فی عصره ؁ ت چنانچہ فرمودہ است
شیخ مایان رحمتہ اللعالمین سلطان المشایخ فی السموات والارضین محبوب الٰہی
حضرت نظام الحق والدین والدین قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز و او پیشوائے
عالمان دین است و ہست برائے او مقامِ اجتہاد در زمان اُو م والسماع فی نفسہ
مباح وانما اختلف حکمہ بعارض فی احد الامور یعنی التی لا بد السماع منہا
وھو المسمع والمسموع والمستمع والہ الاستماع ت و سماع
در ذات خود مباح است و مختلف نشدہ حکم او مگر بعارض در یکے از امرہا
کہ ضرور ست برائے سماع از آنہا یکے شنوانندہ یعنی مطرب دوم شنیدہ شدہ
یعنی شعرہا و سوم شنوندہ یعنی صوفی و چہارم ساز سماع م فالذی فی المسمع
ان یکون من یسمع مظنة الفتنة ت پس چیزیکہ در شنوانندہ است اینکہ
باشد شخصیکہ می شنواند جائے گمان فتنہ یعنی امرد یا زن باشد م وفی المسموع
ان من الشعر ما نھی عن مثلہ الشرع ت و چیزیکہ در شنیدہ شدہ است کہ تحقیق
بعض شعر آن چیز باشد کہ منع کردہ است از مانند او شرع م والمستمع ان یزید
السماع فی الھواء ویدعوہ الی التضع والریاء ت و چیزیکہ
در شنوندہ است اینکہ زیادہ میکند او را سماع ہوا و حرص و دعوت میکند او را
سوئے خود ساختگی و ریاء م وفی الالہ ان یکون شیئا من المزامیر ت
چیزیکہ در ساز ست اینکہ باشد چیزے از مزامیر م فاذا کان السماع منزھا
عن ھذہ العوارض فھو مباح بالاتفاق ت پس ہر گاہ کہ باشد سماع پاک
ازیں عارضہا پس او مباح است بالاتفاق م ولہ دلایل من المعقول
والمنقول فالمعقول کما ذکرنا المنقول فذکرہ فی ھذہ الاصول ت و برائے ایں دلیل
ہا نسبت از علم معقول و منقول لیکن معقول نکہ ذکر کردیم و لیکن منقول پس ذکر
کنیم او را دریں اصلہا م **الاصل السابع** فی تمسکاتہ من الایات

ت اصل ہفتم در دلیل ہائے سماع است هم از آیتہا الاولی قال الله تعالی
فبشر عبادی الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه آیة
ت آیت اول گفته است خدا تعالی پس بشارت ده بندگان مرا چنین ہا که میشنوند
سخن را پس متابعت میکنند بهترین او را هم فالقول یقتضی التعمیم والاستغراق
یعنی سخن تقاضا میکند عموم وشمول را یعنی عام شدن سخن از خالق
ومخلوق والدلیل علیه انه مدحهم باتباع الاحسن اذ تفضیل الشیٔ علی نفسه لایجوز
ت ودلیل بر عموم این است که تحقیق خدا تعریف کرده است بندگان
خود را بمتابعت خوشترین سخن واگر فقط سخن خالق مراد میبود پس معنی یتبعون احسنه
درست نمیشود چراکه سخن خالق تمام احسن است جهته آنکه بزرگی شئے
بر ذات خود جائز نیست هم فثبت ان المراد به جنس القول من کلامه تعالی وکلام مخلوقه
ت پس ثابت شد که تحقیق مراد بسخن جنس سخن است از کلام او سبحانه و
وکلام بنده او هم ولو کان الالف واللام بدلا من المضاف لیه کما اراد الزاهدی
ای یستمعون قولی فالشعر اذا کان موافقا لمعناه یدخل فی حکمه ایضا ت واگر
باشد الف ولام عوض از مضاف الیه چنانچه اراده کرده است صاحب تفسیر
زاهدی یعنی یستمعون قولی مراد گرفته معنی این میشود که بشارت ده بندگان مرا
که میشنوند سخن مرا پس شعر وقتیکه باشد موافق برائے معنی سخن خدائے تعالی
داخل خواهد شد در حکم آن نیز هم الثانیة قال الله تعالی واحل لکم الطیبات
وهو ما یکون به طیب النفس الا ان یکون حرمة منصوصة
ت آیت دوم گفته خدائے تعالی که حلال کرده شده است برائے شمایان طیبات
و او چیز نیست که شود بآن خوشی نفس مگر اینکه باشد حرام شدن او ظاهر کرده شده
هم اذ الاصل فی الاشیاء هی الطهارة ت زیراکه در اصل در همه چیز طهارت
پاکی است هم والسماع اطیبها لانه طیب القلب وروح الروح فهو ایضا حلال لة بدلالة النص
ت وسماع پاکیزه ترین وخوشترین آنها است زیراکه باو خوشی دل وخوشی

روح است پس او نیز حلال است بسبب دلالت کردن ولیل م الثالثة قال الله تعالیٰ
وجعل لکم السمع والابصار والافئدة قلیلا ما تشکرون ت آیة سوم گفتن
خدائے تعالیٰ گردانید برائے شمایان شنوائی و بینائی ها و دلها کم شکر میکنید م وهو تعالیٰ
یمن علی العباد وهو یشتمل کل المسموعات الا ما یدعو الی الفسق فالسماع الذی لیس لله من
المحظورات الشرعیة شئ فهو داخل فی حکمه
ت واو سبحانه تعالیٰ احسان نهاده است به شنوائی بر بندگان واو شامل است
جمیع چیزها شنوده شده را مگر آن چیز که دعوت میکند سوئے فسق و فجور پس سماعی
که نباشد برائے او از ممنوعات شرعیه کسے چیز پس او داخل است در حکم آن
یعنی در احسانات خدائے تعالیٰ م وانتم سامدون وقوله تعالیٰ واستفزز
من استطعت منهم بصوتک فهذه النصوص ما وله وفیها اقوال المفسرین ت لیکن قول
خدائے تعالیٰ که بعضی آدمیان شخصی هست که خرید میکند لهو سخن را یعنی رغبت میکند بسوئے
سخنان لهو و در آخر آیت فرموده است اولئک لهم عذاب مهین یعنی
برائے اوشان است عذاب رسوا کننده وقول او سبحانه که در سرزنش کافران میفرماید
که شمایان در لهو و لعب افتاده اید پس ازین معلوم میشود که لهو لعب کار کافران است
نه مومنان وقول او تقدس و تعالیٰ در خطاب ابلیس که گمراه بکن کسے را که مقدور میدارے
باواز خود پس این دلیل هائے که فقیهان در باب حرام شدن سماع می آرند تاویل کرده
شده اند و درانها قول هائے مفسران است م قال بعضهم لهو الحدیث هو السحر
والکهانة وفی السمود هو اللعب والاستهزاء وفی الصوت هو الذی یدعو الی الفساد
ت گفته اند بعضی آنها که مراد از لهو لعب حدیث جادو و کهانت است و در سمود مراد
بازی و تمسخر است و در آواز آن چیز مراد است که میطلبد سوئے فساد م وقال بعضهم
المراد بها الغناء فتعین العمل بقول البعض لیس بواجب کما ذکر ت و گفته اند بعضی
مفسران که مراد بآن غناء ست پس معین کردن عمل بقول بعضی واجب نیست
چنانچه ذکر کرده شده است در ابتدائے کتاب که صوفیان مذهب معین اختیار نمیکنند

م ولئن سلم تاویلهم فالتوفیق بین الاقوال ممکن ت واگر تسلیم کرده شد تاویل اوشان پس موافقت میکند درمیان قولها ممکن است م اذا مراد بها غناء الجاهلیة وهی استماع الاشعار التی تکون فیها قصص حروب الکفار وذکر محاسنهم ووصف اصنامهم ت زیراکه مراد غناء غناء ایام کفر و جاهلیت باشد و این شنیدن شعرهائیست که باشد دران قصه جنگهای کافران از قبیل شجاعت و جلاوت ایشان وذکر عشق بازی آنها و تعریف بت هائے اوشان م فالاصل ان اللهو واللعب الدعوة الی الفساد فیه موجود ت پس اصل اینست که تحقیق لهو ولعب و طلبیدن سوئے فساد در غناء جاهلیت موجود است م والدلیل علیه آخر آیة اولی لیضل عن سبیل الله ت ودلیل برایں آخر آیت اولی ست که فرموده است خدائے تعالے دربیان لهو حدیث در آخر آیت تاکه گمراه کند از راه خدائے تعالے وظاهر است که موجب گمراهی همین غناء ایام جاهلیت است نه غناء مطلق م فالسماع الذی یفتح سمع الاغناء ویدعوا الی سبیله تعالی بترک الالتفات عما سواه فهو خارج عن حکمه ت پس سماعی که کشاده میکند شنوائی شنوندگان را یعنی دیده و گوش عبرت را واکند و دعوت میکند طرف راه او سبحانه بگذاردن التفات از آنچه سوائے اوست سبحانه پس او خارج است از حکم آن یعنی از حکم غناء گمراه کننده م ولهذا اول ابن مسعود رضی الله تعالی عنه هو الحدیث بالشعر ایضا ت و برائے همیں تاویل کرده است ابن مسعود رضی الله تعالے عنه لهو حدیث را بشعر نیز م لاستماع الشعر فی نفسه لیس بحرام لانه سمع النبی صلی الله علیه وسلم وانشد الصحابة رضی الله تعالی عنهم ت وشنودن شعر در ذات خود حرام نیست چراکه تحقیق شنیده است پیغمبر صلی الله علیه وسلم وخوانده اند او را یعنی شعر را اصحاب رضی الله عنهم پیش آنحضرت صلی الله علیه وسلم م فالحرمة فیه بعارض وهو الاستهزاء فی الدین والاضلال وتزئین الکفر فی قلوب المسلمین کما ذکرنا فی شان الشعراء الضالین ت پس حرام شدن دران بسبب عارض است

این تسخر است در دین و گمراه کردن بسبب زینت دادن کفر در دلهائے مسلمانان چنانچه
ذکر کردیم در شان شاعران گمراهان م فحکمه سائر فی الغناء ایضا ت پس حکم آن
یعنی شنودن شعر جاری است در غناء نیز یعنی غناء در ذات خود حرام نیست بلکه حرمت او
بسبب عارض است مثل سرائیدن امرد و زن یا دران مزامیر باشد م فهو اذا کان
فارغا عن هذه العوارض فمباح بالاتفاق ت پس او یعنی غنا وقتیکه باشد فارغ
ازین عوارضها که موجب حرمته هستند پس مباح خواهد شد بالاتفاق م فافهم ت پس
بفهم کن م **الاصل الثامن فی تمسکاته من الاخبار المشهورة** ت اصل هشتم در بیان
دلیل هائے سماع است از حدیث هائے مشهوره م فمنها ما روی الثقات عن عائشة
رضی الله عنها بالاسناد الصحیحة ت پس بعضی از انها چیزی هست که روایت کرده شده است از عائشة
رضی الله تعالی عنها بسند هائے صحیح م ان ابا بکر رضی الله عنه دخل علیها وعندها
جاریتان تغنیان وتضربان بدفین ورسول الله صلی الله علیه وسلم مسجی
بثوبه فنهرهما فکشف رسول الله صلی الله علیه وسلم و
عن وجهه وقال دعهما یا ابا بکر فانها ایام عید
ت که تحقیق ابابکر رضی الله تعالی عنه داخل شد بران یعنی در خانه عائشه رضی الله تعالی
عنها و نزدیک او دو زن نوجوان می سرائیدند و دف میزدند و رسول صلی الله علیه وسلم
بر روئے مبارک خود چادر گرفته دراز شده بودند پس منع کرد ابوبکر رضی الله عنه آن هر دو
را پس بکشاد رسول صلی الله علیه وسلم چهره مبارک خود را و فرمود که بگذار این هر دو را ای
ابابکر چرا که تحقیق این روزهائے عید است م وفی روایة اخری فقال ابوبکر
امزمار الشیطان مرتین فقال النبی صلی الله علیه وسلم دعهما یا
ابا بکر فان لکل قوم عیدا وعیدنا هذا الیوم ت و در روایت دیگر است که گفت ابوبکر مزمار
الشیطان دو بار پس فرمود پیغمبر صلی الله علیه وسلم بگذار این هر دو را اے ابوبکر چرا که تحقیق برائے
هر قوم عیدی است و عید مایان همین روز است م فهذا ابوبکر یدل علی حرمة
السابقة لعلة التلهی والدعوة الی الفساد والتی توجد فی غناء الجاهلیة

ت پس منع کردن ابی بکر رضی الله عنه دلالت میکند بر حرمت اوای غناء بسبب
لهو و طلبیدن سوئے فساد چنین سبب و فساد که یافته میشود در غناء ایام جاهلیت م
وتسليم رسول الله صلى الله عليه وسلم يشير الى اباحة اللاحقة وبالنظر الى الاصل
ت وسلم داشتن رسول خدا صلی الله علیه وسلم اشاره میکند سوئے اباحت لاحقه آن بنظر
کردن طرف اصل م وهو الصوت الحسن والكلام الموزون المتضمن من الحكمة
والموعظة وحب الله تعالى وحب الرسول ت وآن آواز
نیکوست و کلام وزن کرده شده زیبایش داده شده از حکمت و نصیحت و دوستی خدا
تعالے و رسول صلی الله علیه وسلم م فاذا كان غناء الجاهلية حراما تهيجا
للسكر والاصنام ت پس وقتیکه شد غناء ایام جاهلیت حرام جهت اشتمال
مسکرات و بتان م فكان غناء الاشعار التي يكون فيها ذكر آلاء النعمة
ونعمائه المودعة منتجا بتزيين الاسلام في القلوب والدعوة الى
دار السلام عند علام الغيوب ت پس باشد غناء شعرهائیکه باشد دران ذکر آیت انعام کننده و ذکر
نعمت هائے او جل شانه که نهاده شده اند یعنی حصه بحصه رسیده اند هریک را نتیجه
دهنده به زینت اسلام در دلهائے و طلبیدن سوئے خانه سلامتی نزدیک داننده
غیبها م وكذلك قال الصوفية السماع محرك القلوب الى علام الغيوب ت و برائے
همین گفته اند صوفیان که سماع حرکت دهنده دلهاست سوئے داننده غیبها م فان
قلت اذا كانت اباحته مقيدة في يوم العيد فكيف يدل على استماعه في غير
ذلك الوقت ت پس اگر گوئی هرگاهیکه شد مباح شدن سماع قید کرده شده در روز
عید پس چگونه دلالت میکند بر شنیدن او در غیر الوقت م قلت المراد بالعيد يوم
عيد به السرور ت خواهم گفت که مراد به عید روز عیدست که دران خوشی
باشد م والدليل عليه ذكر الايام ت و دلیل برایں ذکر روزهاست یعنی
جناب رسالت مآب صلی الله علیه وسلم ایام عید فرموده نه یوم عید حالانکه یوم عید یکروز
میباشد م ويؤيده قوله تعالى ت و تائید میکند ایں را قول خدائے تعالے

م ربنا انزل علینا مائدة من السماء الی الآخر الآیة لتکون عیدا لاولنا وآخرنا
ت معنی این ست اے پروردگار ما بیان نازل کن بر ما خوان مائدہ از آسمان تا آخر آیت
کہ میشود عید برائے اول ما یان و آخر ما یان م فالمراد بالعید العادة السرور ت پس
مراد بہ عید عود کردن خوشی ست بالاتفاق م فثبت ان کل یوم یعود بہ السرور
فهو عید ت پس ثابت شد بانکہ تحقیق ہر روزے کہ عود میکند دراں خوشی
پس او عید ست م ومنها ما روی عن عائشة رضی الله عنها ت وبعضی
از اخبار مشهور خبرے ہست کہ روایت کردہ شدہ است از عائشہ رضی الله عنها نیز
آنها م قالت کانت عندی جاریة من الانصار فزوجتها الی رجل من الانصار
ت کہ تحقیق عائشہ گفت کہ بود نزدیک من یک دختر از انصار پس نکاح کردم او را بسوئے مردے
از انصار م فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم یا عائشة الا تغنین هذا الحی
من الانصار فانهم یحبون الغناء ت پس گفت رسول خدا صلی الله علیه وسلم اے عائشہ آیا
غنا چرا نمیکردی این قبیلہ را کہ از انصار ست پس چرا کہ تحقیق ایشان دوست میدارند
غنا را م فهذا الحدیث دلیل اباحة مطلقه لان النبی صلی الله علیه وسلم وصف الانصار
بحب الغناء ت پس این حدیث دلیل مباح شدن مطلق غنا ست چرا کہ پیغمبر صلی الله علیه
وسلم تعریف کردہ است انصار را بہ دوستی غنا م وقد قال الله تعالی فی شان اصحابه
ولکن الله حبب الیکم الایمان وزینه فی قلوبکم وکره الیکم الکفر
والفسوق والعصیان ت وتحقیق گفتہ است خدائے تعالی در شان
یاران آنحضرت صلی الله علیه وسلم ولیکن خدا تعالی محبوب گردانیدہ است سوئے
شما یان ایمان را و زینت دادہ است او را در دلہائے شما یان و مکروہ داشتہ سوئے
شما یان کفر را و فسق را و گناہ را م فلو کان الغناء معصیة لکان علیهم مکروها
لا محبوبا ت پس اگر بودے غنا گناہ البتہ بودے بر ایشان مکروہ نہ پسندیدہ
م فثبت به ان استماعه مستحب فی کل الازمان فلا یخص فی الولیمة
الا ان المحب لا یتعین فی وقت دون وقت فیشتمل کل الاوقات ت پس ثابت شد

باین که تحقیق شنیدن غناء مستحب است در جمیع اوقات پس خاص نیست در
ولیمه جهت اینکه وقتی معین نمیشود در یک وقت بدون وقت دیگر پس شامل باشد همه وقتها را و ولیمه
طعام وقت صبح روز دوم شادی را گویند م فافهم ت پس فهم کن م وفی اباحته
کثیرا من الاخبار المسندة من حیث لا یحصی عددها و نحن اکتفینا بالحدیثین
انهما کافیان للشهادة ت و در مباح شدن او بسیار است از حدیثها سند کرده شده
ازین حیثیت که احاطه نکرده شود تعداد او شان و ما کفایت کردیم به دو حدیث زیرا
که آن هر دو کفایت کنندگان اند برائے گواهی م و ما روی الفقهاء من الاخبار
عن ابی امامة و جابر و غیرهما رضی الله تعالی عنهم فی حرمته فلا یتصل بصحة الاسناد
ت و چیزے که روایت کرده اند فقیهان از حدیثها از ابی امامة و جابر و غیر ایں هر دو
رضی الله تعالی عنهم در حرام شدن او پس متصل نمیشود به صحیح شدن سند کردن م
فلا یعتبر عند المحدثین کما ذکر الشیخ محی الدین رحمه الله تعالی فی کتابه صراط المستقیم
ت پس اعتبار نکرده خواهد شد نزدیک محدثان چنانچه ذکر کرده است شیخ محی الدین
رحمة الله علیه در کتاب خود که مسمی به صراط مستقیم است م ولو اعتبر فلا یعارض حدیث
عائشة رضی الله تعالی عنها لانها اشهر منهما ت و اگر اعتبار کرده شود
پس مقابل نمیشود حدیث عائشه رضی الله تعالی عنها را چرا که او مشهورتر است در وقعات
ازان هر دو م ولو تاملت فیهما لعرفت ان کل واحد منهما دلیل علی اباحته م
ت و اگر تامل کنی تو در ان هر دو حدیث هر آینه خواهی شناخت که تحقیق هر یک عنه
ازان هر دو دلیل است بر مباح شدن او نیز م فالاول ما روی عن ابی امامة رضی الله تعالی عنه
ت پس اول آنچیزیست که روایت کرده شده است از ابی امامة رضی الله تعالی عنه
م انه قال علیه الصلوة والسلام ما من رجل یرفع صوته فی الغناء الا یبعث الله علیه
الشیطانین احدهما علی هذا المنکب والاخر علی هذا المنکب ت که تحقیق او
گفت که فرمود آن سرور صلی الله علیه وسلم نیست از کسے از مردم که بلند میکند آواز خود را
در غناء مگر میفرستد خدائے تعالی بر او دو شیطان یکے ازان هر دو بر یک شانه

دویمی برشانه دوم م قالوا عید یرجع الی رفع الصوت عند الغناء لا
الی استماعه ت پس وعید یعنی وعده ترسانیدن رجوع میکند سوئے بلند کردن آواز غنا
نه سوئے شنیدن او م فالحجة للمنکر فی حرمة اذا هو مزاحمة عند الا
ستماع فهو ممنوع لمن الحجة فیدل علی جواز استماعه ت پس نیست حجت برائے منکر در
حرمت آن زیراکه یعنی بلند کردن آواز مزاحمت میکند آنرا یعنی غنارا نزدیک
شنیدن پس بلند کردن آواز منع کرده شده است برائے آنکسے که بلند کند
آواز را نزدیک غناء پس دلالت میکند بر جایز شدن شنیدن او نیز م الا ترى
ان الناس امروا بالاستماع والانصات عند تلاوة القرآن اذ التکلم
یزاحمها الاستماع ت آیا ندیدی که آدمیان حکم کرده شده اند
به شنیدن و خاموش ماندن نزدیک تلاوت قرآن جهت اینکه کلام کردن مزاحمت
میکند شنیدن را م فافهم ت پس فهم کن م اما الاخر ما روى عن جابر
رضی الله تعالی عنه عن النبی علیه الصلوٰة والسلام ت لیکن حدیث دویم آن چیز یست
که روایت کرده است جابر رضی الله تعالی عنه از پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم م قال علیه
السلام ان ابلیس اول من ناح وتغنی فهو مأول بالنیاح بالریاء
وتغنی باللهو والاستهزاء اذ نوحته وغناؤه دعوة الی الریاء واللهو فهو ممنوع بالاتفاق
ت گفت آن سرور صلی الله علیه وسلم که تحقیق ابلیس اول آنکس است که نوحه ساخته
است و سرائیده است پس این حدیث تاویل کرده شده است به نوحه کردن بریاء
و سرائیدن بلهو و تمسخر بسبب اینکه نوحه شیطان و سرائیدن او طلبیدن است طرف
ریاء و لهو پس این منع کرده شده است بالاتفاق م اما النوحة علی فوت العبادة
والغناء لطیب القلب فلا یشبهه فهو مباح کما ثبت
ت لیکن گریه کردن بر فوت شدن عبادت و سرائیدن برائے خوشی دل پس
مشابه نشود آنرا یعنی نوحه را که برائے تمسخر و لهو است و غناء را که دعوت میکند سوئے
فنا پس این مباح است چنانچه ثابت شده است م فیها انا محصل التوفیق بین

الاخبار وهو الاصل ت پس باین تقریر حاصل میشود موافقت درمیان حدیثها و همین
اصل است هم اما قولهم الغناء حرام والجلوس فيها فسق والتلذذ بها
كفر فهو افتراء المحض منه للنبي صلى الله عليه وسلم ت لیکن قول فقیهان که سرائیدن حرام
است ونشستن دران فسق است ولذت گرفتن بآن کفر است پس این قول افترا
محض ست از پیغمبر صلی الله علیه وسلم ونیست دران ذوق کلام آنحضرت صلی الله
علیه وسلم هم اذ التلذذ بالحرام وان كان زنا ليس بكفر عند اهل السنة والجماعة
ت چراکه لذت گرفتن بحرام واگرچه باشد مثل زنا لیکن نیست کفر نزدیک اہل سنت
والجماعت هم فهذا القول يرجع الى عقيدة اهل الهواء فلا يعتقد ت پس این
قول رجوع میکند سوئے عقیدۂ اہل ہوا یعنی خوارج ومعتزلہ کہ مرتکب گناہ کبیرہ نزد
ایشان کافر میشود پس اعتقاد کرده نخواهد شد بعقیدۂ آنها هم الاصل التاسع ۹
فی الاثار المروية عن الثقات ت اصل نهم در خبرهائے مشهوره
از مردمان ثقه هم روى الشيخ العارف ابوطالب المكي رحمة الله تعالى عليه عن
كثير من السلف صحابي وتابعي وغيرهم ان السماع مباح وسمع كثير من الصحابة والتابعين
ت روایت کرده است شیخ عارف ابو طالب مکی رحمة الله تعالی علیه از بسیاری
از پیشینیان سلف صحابیان وتابعیان وسوائے ایشان که تحقیق سماع مباح ست وشنیده اند
بسیار کس از صحابه وتابعین رضی الله تعالی عنهم هم وقوله معتبر لوفور علمه وكمال
حاله وعلمه باحوال السلف ت وقول این شیخ عارف معتبر است
برائے زیادتی علم او وکمال حال وو علم او باحوال السلف هم وقال ان انكر هذا السماع
مجملا مطلقا غير مقيد ومفصل يكون انكارا على سبعين صديقا ت وگفته است
که اگر انکار کرده شود این سماع مجمل ومطلق بدون کسے قید وتفصیل خواهد شد انکار
بر هفتاد راست گویان هم وان كنا نعلم الانكار اقرب الى طبع القراء المتزهدين
ت واگرچه هستیم ما که میدانیم انکار را قریب تر طرف طبیعت قاریان —
متزهدان ومتزهد آن را گویند که بتکلف خود را زاهد سازد وصورت پرمکر وریا نماید

م وانا لا نفعل ذالک لانا نعلم ما لا یعلمون وسمعنا من السلف الصالح ما لا یسمعون ت وتحقیق کہ ما میکنیم انکار چرا کہ ما میدانیم چیزیرا کہ نمیدانند اوشان وشنیده ایم از سلف صالح چیزیکہ نشنیده اند اوشان م وقال ایضا ان المنکر للسماع علی الاطلاق من غیر تفصیل لا یخلو من احد الآفات الثلثة ت وگفته است او نیز کہ تحقیق منکر سماع مطلقاً بدون تفصیل خالی نیست از آفات ہائے سہ م اما جاهل بالسنن والآثار ت یا جاہل است بہ سنتہائے وحدیث ہائے م واما مغتر بما ابیح له من اعمال الاخیار ت و یا تنگ کننده است نفس خود را با نچیز کہ مباح کرده شده است برائے او از عمل ہائے نیک م واما جامد الطبع لا ذوق له وهو کحمار یحمل اسفارا ت و یا کند ذہن است نیست ذوق برائے او واین مانند خر است کہ برمیدارد کتابہارا م وذکر فی کتاب البیان فی الفقه روی عن عثمان رضی الله تعالی عنه انه کان عنده جاریتان تغنیان فلما کان وقت السحر قال امسکا فان هذا وقت الاستغفار ت وذکر کرده شده است در کتاب بیان کہ در علم فقه است کہ روایت کرده شده است از عثمان رضی الله تعالی عنه کہ تحقیق بود نزدیک او دو کنیزک کہ میسرائیدند پس ہرگاه ہیکہ وقت سحر میشد

میگفت کہ بند شوید یعنی خاموش شوید چرا کہ این وقت صبح است ھم وروی
الشیخ عبد الرحمن السلمی باسناد عن ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ
عنہما انہ سئل عن الغناء فقال لا باس بہ اذا لم یکن معہ شراب ت و روایت کردہ شیخ عبد الرحمن
سلمی بہ سند کردن از ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما کہ بتحقیق او سوال کردہ شد از
سرائیدن پس گفت کہ نیست خوف بآن وقتیکہ نباشد ہمراہ او شراب
ھم و فی تھذیب الامام الشافعی ان عمر رضی اللہ تعالی عنہ اذا خلا فی دارہ یترنم
بالبیت والبیتین ت و در تہذیب الاخلاق امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ است
کہ تحقیق حضرت عمر رضی اللہ تعالی عنہ وقتیکہ خالی میشد در خانہ خود یعنی
تنہا میشد ترنم میکرد با یک دو بیت ھم فاستاذن علیہ عبد الرحمن بن العوف
وھو یترنم فقال اسمعتنی یا عبد الرحمن فقال نعم اذا خلونا
منازلنا نقول کما تقول ت پس طلب اذن کرد بران عبد الرحمن بن عوف
یعنی ارادہ درآمدن کرد نزدیک او و حالانکہ او ترنم میکرد پس گفت او
آیا شنیدی تو ای عبد الرحمن پس گفت آری وقتیکہ خالی میشوم مکان
ہائے خود را میگوئیم چنانکہ تو میگوئی ھم قلت بھذا ان الغناء التطیب
النفس مباح وھو متعارف بینہم ت پس ثابت شد باین کہ تحقیق

غنا بنا بر خوش نمودن نفس مُباح است و ہمین است مشہور میان
اوشان ہم و ذکر الغزالی عن یونس بن عبد الاعلی انہ قد سالت الامام
الشافعی عن اباحۃ اھل المدینۃ السماع فقال لا اعلم احدا من علماء الحجاز یکرہ
السماع الا ان یکون منہ فی الاوصاف منکرات و ذکر کردہ است امام غزالی از یونس
بن عبد الاعلی کہ تحقیق او گفت کہ تحقیق سوال کردہ شد امام شافعی از
مباح کردن اہل مدینہ سماع را پس گفت نمیدانم کسی را از علمائے حجاز
کہ مکروہ پندارد سماع را مگر اینکہ باشد از ان در وصفہا کسی چیز انکار
کردہ شدہ ہم اما قول ابن مسعود رضی اللہ عنہ الغناء وینبت النفاق
فی القلب کما ینبت الماء البقل فھو دلیل علی اباحتہ ایضا لیکن قول
ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ غنا میرویاند نفاق را در دل چنانچہ
میرویاند آب سبزہ را پس این دلیل است بر مُباح شدن او نیز ہم
اذ النفاق لا یصلح الا فی امر صالح بان یکون الفاعل نیۃ فاسدۃ فالنیۃ
الفاسدۃ یفسد العمل چرا کہ نفاق صلاحیت نمیدارد مگر در امر نیک باین
طور کہ باشد برائے فاعل نیت فاسد پس نیت فاسد فاسد میکند عمل را
ہم فثبت بہ ان الغناء فی نفسہ امر صالح بلا نفاق پس ثابت شد

بانیکہ تحقیق غنا در ذات خود امر نیک است بالاتفاق هم اما قول عثمان
رضی الله عنه ما تغنیت ولا تمنیت ولا مسست ذکری بیمینی منذ
بایعت رسول الله صلی الله علیه وسلم فهو محمول علی غناء الجاهلیة لتوفیق الآثار بین القائلین وهم
ست لیکن قول حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه که نه سرائیدم ونه آرزو کردم ونه
مساس کردم شرمگاه خود را بدست راست خود از وقتیکه بیعت کرده ام
از رسول الله صلی الله علیه وسلم پس این قول حمل کرده شده است بر غناء
ایام جهالت و بر آنچیزی که مشابه اوست چنانچه غنا کرده میشد در زمان جاهلیت
برائے موافقت خبرہائے درمیان هر دو قول و همین اصل ست یعنی میان
هر دو قول حضرت عثمان که از قول اول که نزد او دو کنیزک میسرائیدند
اباحت معلوم میشود و ازین قول ثانی عدم اباحت هم ولذلك قال الشیخ
فی السماع حلال وحرام وشبهة وبرائے همین گفته است حضرت
سلطان المشائخ رحمة الله للعالمین رضی الله تعالی عنه که در سماع
حلال وحرام وشبهه است هم فمن سمع بنفس مشاهدة شهوة وهوی
فهو حرام المشابهة غناء الجاهلیة پس شخصی که میشنود بنفس مشاهده شهوت
و هوا و حرص پس این حرام ست بسبب مشابه بودن او بغناء ایام جاهلیت را

م ومن سمع بطبع على صفة مباح من جارية او زوجة كان فيه دخول شبهة اللهو ت وشخصیکه بشنود بطبیعت بر صفت مباح از کنیزک خود یا از زوجه خود باشد دران داخل شدن شبهه لهو زیراکه بذات خود مباح است لیکن مشابه لهو ست م ومن سمع بقلب سليم عن اللهو والطبع للاعتبار والانتباه والشوق الى لقاء الله تعالى فهو حلال بالاتفاق ت وکسیکه بشنود بدل سالم از لهو و لذت طبع برائے عبرت و خبردار شدن و شوق سوئے ملاقات باریتعالے پس این حلال است بالاتفاق م ويومى اليه اقوال الصوفية ت واشاره میکند سوئے این قولهائے صوفیان م قال ذى النون السماع وارد حق يزعج القلب الى الحق فمن اصغى اليه بحق تحقق ومن اصغى اليه بنفس تزندق ت گفته است ذالنون مصری که سماع وارد حق تعالی است برانگیخته میکند دل را بسوئے حق تعالی پس کسیکه گوش کند طرف او به حق محقق شد وکسیکه گوش کند طرف او بتقاضائے نفس زندیق شد م وكذا قال لشبلى رحمة الله عليه حين سئل عنه ظاهره فتنة وباطنه عبرة فمن عرف الاشارة حل له السماع والا فقد استدعى الفتنة وتعرض للبلية

ت وہمچنیں گفتہ است شیخ شبلی رحمۃ اللہ علیہ وقتیکہ سوال کردہ شد از او
گفت کہ ظاہر سماع فتنہ است و باطن او عبرت است پس ہر کہ شناخت
اشارہ را حلال شد برائے او سماع و اگرنہ پس تحقیق درخواست کرد فتنہ را
و پیش آمد بلا ہا م فثبت بہاان السماع اللطیف غذاء الارواح لاھل المعرفۃ
و بالنظر الی نفسہ حسن لا قبیح اصلا اذ ھو حظ الارواح و بہ
ھزۃ الاشباح ت پس ثابت شد باینکہ تحقیق سماع لطیف
غذائے روح ہاست برائے اہل معرفت و بنظر کردن سوئے ذات
خود نیکوست زبوں نیست ہرگز جہتہ ایں کہ او حظ روح ہاست و باو
جنبش جسم ہاست ہم کما قال ابو علی الدقاق السماع لطف غذاء الارواح
لاھل المعرفۃ ولکن مختلف بحکم المستمعین ت چنانکہ گفتہ است ابو علی دقاق
کہ سماع الطف تر غذائے ارواح ہاست بنا بر اہل معرفت ولیکن
مختلف میشود حکم او بہ حکم شنوندگان ہم فمن حملہ علی حق فلہ حق ومن
حملہ علی ضدہ فھو کذلک ت پس ہر کہ حمل کرد او را بر حق
پس برائے او حق است و کسیکہ حمل کرد او را بر ضد او یعنی بر خلاف
حق پس او ہمچنیں است یعنی سماع ہم خلاف است ہم فھو کالرائحۃ

الشجرۃ اذا ھبّت علی البساتین بروح المشام بطیبہ واذا مرّت علی المزابل بحرق نفسہات پس سماع مانند باد درخت ہاست وقتیکہ ورد بر باغ ہا راحت می بخشند مشام را بخوشبوئی خود و وقتیکہ میگذرد بر قاذورات میسوزانند آنرا ذات او بسبب بد بوئے م فالاحتیاط بہ علی قدر استعداد للمستمعین ت پس احتیاط بسماع براندازہ استعداد شنوندگان است م ولذلک قال الشیخ فی السماع ثلثۃ متسمع ومستمع وسامع ت وبرائے ہمیں فرمودہ است حضرت شیخ سلطان المشائخ رحمۃ اللعالمین کہ در سماع شنوندگان سہ قسم اند متسمع و مستمع و سامع فالمتسمع یسمع بوقت والمستمع یسمع بحال والسامع یسمع بحق ت پس متسمع میشنود بوقت ومستمع میشنود بحال وسامع میشنود بحق م فصفۃ المتسمع التواجد وصفۃ المستمع الواجد وصفۃ السامع الوجود کما سنذکر فی ھذا الاصل پس صفت متسمع تواجد است وصفت مستمع وجد است وصفت سامع وجود است چنانچہ قریب است کہ ذکر میکنیم درین اصل م الاصل

عاشرا فی بیان حقیقۃ التواجد ت اصل دہم در بیان حقیقت تواجد است م التواجد حرکۃ موزونۃ تصدر من المستمع

بلا اختیارة عند غلبة السماع علیه بسوت تواجد حرکتی است وزن
کرده شده صادر میشود از مستمع بدون اختیار او نزدیک غالب شدن
سماع بر آں پس او نیکو ست هم از هو نیستند دعی وجد القلب والوجد
داعی الی وجود المحبوبت چرا که او در خواست میکند وجد دل را و
وجد طلب کننده است سوئے وجود محبوب هم ولو عیده قول النبی
صلی الله علیه وسلم حدیث قال علیه السلام حین اطلق معاویة رضی الله
تعالی عنه التواجد علی اللعب یا معاویة لیس بکریم من لم یتهز عند سماع ذکر الحبیبت و تائید
میکند ایں را قول پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم ازیں وجه که گفت آن سرور
صلی الله علیه وسلم وقتیکه اطلاق کرده معاویه رضی الله تعالی عنه تواجد
را بر لهو و لعب که اے معاویه نیست بزرگ کسی که نه جنبش کند نزدیک
شنیدن ذکر دوست هم وسئل الجنید رحمة الله تعالی علیه عن التواجد فقال ان
الله تعالی خاطب الارواح فی المیثاق بقوله عز و جل الست بربکم استغربت
عن ربهم السماع لکلامت وسوال کرده شد حضرت جنید بغدادی رحمة الله
تعالے علیه از تواجد پس گفت که تحقیق خدائے تعالی خطاب کرده است
روحها در روز میثاق بقول خود که آیا نیستم من پروردگار شما یان

پرسشند ندا از پروردگار خود بشنیدن کلام یعنی بسبب شیرینی ادم والارواح
فاذا اسمعوالسماع حرکهم ذکرذالك ود و حـ ت پس ہرگاه که شنیدند
سماع را حرکت دہانید اوشان از ذکر ہمون آواز هم فالاهتزازبه ابلیس عنکر لان
النبی علیه السلام فعل کذا والصحابة رضی الله تعالیٰ عنہم کذالك ت پس جنبش کردن
بسماع نیست انکار کرده شده چراکه پیغمبر صلی الله علیه وسلم ہمچنان کرده است و
صحابه رضی الله تعالیٰ عنہم ہمچنان کرده اند م وقد روی انه علیه الصلوة والسلام
قال لعلی رضی الله تعالیٰ عنه انت منی وانا منك فتحجل ت وتحقیق روایت کرده
شده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم گفت برائے علی رضی الله تعالیٰ
عنه که تو از من ہستی و من از تو ہستم پس او ازین بشاشت جنبش فرموده م
وقال لجعفر رضی الله تعالیٰ عنه اشبهت خلقی وخلقی فتحجل ت وگفته است
آنسرور صلی الله علیه وسلم برائے جعفر رضی الله تعالیٰ عنه که مشابه ہستی تو خلق
مرا یعنی پیدایش مرا و اعضائے بدن وخُلق مرا یعنی اخلاق مرا پس جنبش
نموده م وقال لزید رضی الله تعالیٰ عنه انت اخونا ومولانا فتحجل ت وگفته است
آنحضرت صلی الله علیه وسلم برائے زید رضی الله تعالیٰ عنه که تو برادر من ہستی
و محبوب من ہستی پس او جنبش نموده م والتحجل عند الطرب وهو صفة

للروح كما يشير الجنيد رضي الله تعالى عنه و محركات بت و جنبش کردن نزدیک خوشی است

و این صفت برائے روح چنانچہ اشارہ کردہ است جنید رضی اللہ تعالی عنہ

سوئے این و متحرک شدن دل باوست م فالروح محرك والقالب محرك

ت پس روح حرکت دہندہ است و قالب حرکت دادہ شدہ است م فاذا

كان الروح يهتز بالنغمة والقالب هينابه فلا يصد عن المتواجد الحركة الموزونة

ت پس وقتیکہ شد روح کہ جنبش می آید بسبب نغمہ و قالب گرو کردہ شدہ بآن

یعنی متابعت او حرکت میکند پس صادر نمیشود از تواجد کنندہ مگر بحرکت موزونہ

م اذ النغمة موزونة فلا سبيل للانكار لانه يوجد بلا اختيار المتواجد ت

چراکہ نغمہ وزن کردہ شدہ پس نیست راہ بنا بر انکار او و زیراکہ او یافتہ میشود

بدون اختیار تواجد کنندہ م فالتواجد دون الرقص اذ هو تحرك باختيار

المتصنع وهو فعل السفهاء المتصنعين عند غلبة الهواء فهو حرام بالاتفاق

ت پس تواجد سوائے رقص است جہتہ اینکہ رقص حرکتی است باختیار برائے

خود نمائی و این کار احمقان خود نمائش کنندگان است نزدیک غالب آمدن

ہوا و حرص بر اوشان پس این حرام ست بالاتفاق م اما حركة المتواجدين

فتتنوعة بتنوع الاحوال ت و لیکن حرکت تواجد کنندگان پس نوع نوع کردہ شدہ

است بہ نوع نوع شدن احوال وشاں یعنی حرکت آنہا بسیار قسم است ہم حرکۃ
تصدر عنہ عند التعب وہی کحرکۃ المذبوح عند الموت یک حرکتی است کہ صادر
میشود ازاں یعنی از تواجد کنندہ نزدیک شدت کرب و این حرکت مثل حرکت
جانور ذبح کردہ شدہ است نزدیک ذبح کردن ہم وحرکۃ تواجد بہم عند الطلب
وہی کحرکۃ النون عند مشاہدت الیم عن الساحات و دیگر حرکتی است کہ
یافتہ میشود باو شاں نزدیک طلب و این مانند حرکت ماہی است نزدیک دیدن او
دریا را از کنارہ ہم وحرکۃ تنبعث منہم عند الطرب وہی کحرکۃ الفراش عند
لقاء النور ت و دیگر حرکتی است کہ برانگیختہ میشود از اوشاں نزدیک خوشی
و این مانند حرکت پتنگ نزدیک ملاقات کردن نور ہم فالنقب للنفس و الطلب للقلب
والطرب للروح ت پس نقب برائے نفس است وطلب برائے دل است و
طرب برائے روح است ہم فالنفس بہ ہلک والقلب سلک والروح ملک
ت پس نفس باو ہلاک شد و دل راہ یافتہ شد و روح مالک شد ہم فہذا لا
هتزاز مختص باهل الکمال کما اهتز النبی صلی اللہ علیہ وسلم مع الصحابۃ عند سماع هذہ القصیدۃ
المنقولۃ عن المحب ت پس این جنبش خاص کردہ شدہ است باہل کمال چنانچہ
جنبش کردہ است پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ہمراہ یاران نزدیک شنیدن این قصیدہ

کہ پراست از دوستی شعر لقد لسعت حیۃ الھوی کبدی ؎ فلا طبیب لھا ولا راق الا الحبیب الذی شغفت بہ ؎ فعندہ رقیتی و تریاقی ترجمہ این است البتہ تحقیق بگزیدہ مار دوستی

جگر مرا پس نیست حکیم برائے او و نہ دوا مگر دوستیکہ فریفتہ شدہ ام من اورا

پس نزدیک او دوائے من است و تریاق من ہست و شخصی ترجمہ این رباعی

در نظم فارسی کردہ است

رباعے

بگزیدہ مار عشقت جگر کباب مارا ۔ نہ طبیب میشناسد نہ فسون گر این دوا را

مگر آن حبیب دلبر کہ بود جان روحم ۔ بفسون گری در آید بکند علاج مارا

م حتی سقط ردائہ عن منکبیہ ؎ تا اینکہ افتاد چادر آنحضرت صلی اللہ

علیہ وسلم از شانہ او فاذا کان التواجد فعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم و صحابہ رضی اللہ

تعالی عنہم فہو محمود ؎ پس ہرگاہیکہ شد تواجد کار پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و یاران او

رضی اللہ تعالی عنہم پس او نیکوست ہم و انکان بالنظر الی ظاہرہ لعبا کہ ...

کہ گفت لعب تو چہ خوب است یا رسول اللہ پس منع فرمود او را پیغمبر صلی اللہ
علیہ وسلم چنانچہ ذکر کردیم ہم وکان لہ ظاہر وباطن ظاہرہ حرکات فرعیۃ
وباطنہ غلبات محققیۃ وہست برائے وجد ظاہر وباطن ظاہر او حرکت ہاست
کہ دیدہ می شوند وباطن او غلبہ ہائیست یعنی واردات پوشیدہ است
ہم فہو عند ارباب الصور ہزل اذ ہم لا یطلعون علی الغلبۃ السریۃ ویحسون الحرکۃ
پس او نزدیک صاحبان صورت یعنی ظاہر بینان لہو ولعب است
سبب اینکہ ایشان اطلاع نمیدارند بر غلبہ یعنی بر ذات پوشیدہ وحس میکنند یعنی
می بینند حرکت صوریہ را یعنی ظاہریہ را ہم وعند اصحاب السر جد اذ ہم یعلمون
بالمشاہدۃ السریۃ ولا یشاہدون الحرکۃ الصوریۃ ونزدیک صاحبان راز
یعنی اہل باطن کوششی است یعنی دولتی است زیرا کہ او شان غلبہ کردہ میشوند
بمشاہدہ سریہ ونمی بینند حرکت ظاہریہ را ہم فہذا الحدیث المسند ینبئ عن ہاتین
الحالتین وہو الصحیح لانہ نبہ فیہ ت پس این حدیث مسند کردہ
شدہ خبر میدہد ازین ہر دو حالت وہمین صحیح ست نیست شبہہ در وے ہم اما حدیث
حب العوذ فیہ محمول علی قول معاذ فی طلاق التواجد علی اللعب یکن

تردد صاحب عوارف دریں حمل کردہ شدہ است بر قول معاویہ در اطلاق
کردن او تواجد را بر لعب ہم فھو شیخ ذاکر شاکر بنعمۃ اللہ تعالیٰ لایفتر عن ذکرہ
لیلاً و نہاراً سراً و جہاراً قریب الی صفۃ الملائکۃ لکن لیس لہ من حالۃ العشق وغلبۃ السماع
شعور ست پس آن شیخ ذکر کنندہ است و شکر کنندہ است بہ نعمت
خدائے تعالیٰ سستی نمیکند و غافل نمیماند از ذکر حق سبحانہ شب و روز آہستہ
و بآواز بلند و نزدیک است سوئے صفت ملائکہ لیکن نیست برائے او از حال
عشق و غلبہ سماع شعور ہم اذ لیس بینہما ملازمۃ مساواتیۃ لا یوجد احد
بدون الاخر ست چرا کہ نیست درمیان آن ہردو لزوم برابری کہ نہ یافتہ
میشود یکی بدون دیگر ہم کما ذکر شیخنا نظام الحق والدین عن الشیخ العارف
نجم الدین قدس اللہ سرہما فی الفوائد انہ قال فی شانہ ان فی کل نعمۃ ماہی تمکن
للبشر وجودھا ھی موجود لھذا الرجل العزیز الا نعمۃ الشوق و نعمۃ السماع فانہما
مفقود عنہ لقوۃ الصحو والاشتغالات بالتعبد چنانچہ ذکر کردہ است شیخ ما رحمۃ للعالمین
سلطان المشایخ حضرت نظام الحق والملۃ والدین از شیخ عارف نجم الدین
قدس سرہما در فوائد الفواد شریف کہ تحقیق گفت آنحضرت در شان او کہ تحقیق
دریں ہر نعمتی کہ ممکن باشد برائے آدمی وجود او پس آن نعمت موجود ست

برائے این برادر عزیز مگر نعمت عشق و نعمت سماع پس اثر این هر دو گم شدہ
است ازو برائے قوی شدن صحو و مشغول شدن او در عبادت م فخلجانہ
لایدل علی ضعف ھذا الخبر بل یرجع الی ضعف الحال کان صاحب القوۃ درج
فیہ وھو اقرب الی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واعلم بالسنن والآثار و یعرف صحتہ
م پس خلجان او دلالت نمیکند بر ضعیف شدن این حدیث بلکہ رجوع میکند
سوئے ضعف حال آن شیخ چراکہ صاحب قوۃ القلوب درج کردہ است
این حدیث را در کتاب خود و این صاحب قوۃ القلوب نزدیکتر است طرف
زمانہ جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و دانا تر است بحدیثہا و خبر میدارد بہ صحیح
شدن حدیث م فافھم ت پس فہم کن م الخاتمۃ ت خاتمہ است
م اعلم ان مسئلۃ السماع مختلف بین الفریقین المذکورۃ کما بیناہ
ت بدانکہ مسئلہ سماع اختلاف کردہ شدہ است درمیان فرقہ ہائے ذکر کردہ
شدہ چنانچہ بیان کردیم م فلا یکون اباحۃ مقیدۃ بزمان دون زمان
ت پس نخواہد شد مباح شدن او قید کردہ شدہ بہ یک زمان بدون زمانہ دیگر
م کذلک الاباحۃ والحرمۃ لانھما لایثبتان الا بالوحی والوحی بعد نبینا علیہ الصلوٰۃ
والسلام منقطع ت ہمچنان مباح شدن و حرام شدن چہ اکہ این دو حکم ثابت نمیشوند

مگر بوحی و وحی بعد پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم منقطع است م فکیف یصح قول المنکر انہ قال علیہ ما بتحقیقہ ان السماع کان مباحا فی زمان السلف فلان حرام بالاتفاق اذا اھل فی زماننا مفقود ت پس چگونہ صحیح میشود قول انکار کنندہ کہ تحقیق او گفت برا و باد چیزیکہ آں متحق اوست کہ تحقیق سماع بود مباح در زمان سلف پس اکنوں حرام است بالاتفاق جہت اینکہ مردم اہل درزمان ما گم شدہ اندم وھو ادعاء الوحی واطلاع الغیب لان فقد انہ لا یتحقق الابھا و ھو کفر بالاتفاق و ایں دعوی وحی و علم غیب است چرا کہ گم شدن ہل معلوم نمیشود مگر بآن ہر دو و ایں کفر است بالاتفاق زیرا کہ وحی موقوف است و عالم غیب خدائے تعالی است م فثبت ان بہ قوام الضلال وکلا یقول مثل ھذہ الا المبتدع الضال ت پس ثابت شد کہ تحقیق باین یعنی بقول منکر قوام گمراہی است و نمیگوید مانند ایں مگر بدعتی گمراہ م فافھم ت پس فہم کن م واجتنب عنہ ت و پرہیز کن ازو م وانظر فی ھذہ الرسالۃ بعین الانصاف ینتفی تحقیق خلاف الاخلاف ت و نظر کن دریں رسالہ بچشم انصاف تا آنکہ متحقق شود خلاف اختلاف م وفقنا اللہ تعا و ایانا علی متابعۃ سلف الصالحین بحق نبی المختار و آلہ الاخیار ت و توفیق دہد ما را خدائے تعالی و مایان را بتابعداری سلف نیک مردان بحق پیغمبر مختار و اولاد او کہ نیکو اند :

تمت

۵ر حل ترکیب گلستان باب سوم سے آخر تک گیارہ آنے (۲۷) رسالہ ورزش ۳۰ر (۲۸) رسالہ کرکٹ ۲ر (۲۹) خلاصہ صرف و نحو فارسی حصہ اول ۲ر (۳۰) تسہیل الترجمہ ۳۰ر (۳۱) مخزن المحاورات انگریزی ۴۰ر (۳۲) انگریزی محاورہ و نکی ٹیبل مع ترجمہ اُردو و نظیر انگریزی ۸ر (۳۳) جغرافیہ پنجاب ۱ر (۳۴) جغرافیہ ہند ۲ر۲۰ر۳ر (۳۵) جغرافیہ ایشیا ۳۰ر (۳۶) مرۃ جغرافیہ ہر دو حصہ فی ۲۰ر (۳۷) گلشن مساحت ۵۰ر (۳۸) رسالہ ترکیب فارسی ۴ر (۳۹) رسالہ ترکیب اُردو ۳۰ر (۴۰) مخزن سوالات جبریہ عہ ر (۳) **کتب قانونی** (۱) شرح ایکٹ معاہدہ نمبر ۹ سنہ ۷۲ئ سے ر (۲) شرح تعزیرات ہند للعہ ر (۳) شرح ایکٹ رجسٹری نمبر ۳ سنہ ۷۷ئ مع ترمیمات جدید ۵ر (۴) شرح ضابطہ دیوانی لغایت دفعہ ۱۷ اعہ ر (۵) قانون ضابطہ دیوانی ترجمہ صحیح ۱۳ر (۶) قانون علاقہ ہائے پنجاب ۹ر (۷) قانون اقوام جو بند و جوالگی مجرمان عہ ر (۸) ایکٹ ۷ سنہ ۱۸۸۲ء احصول سارٹیفکٹ قرضہ یافتنی متوفیان مع شرح مفصل ۵ر (۹) اصول شرع محمدی حصہ اول عہ ر (۱۰) اصول دھرم شاستر عہ ر (۱۱) پاکٹ بک مجموعۂ مختلف قوانین مجریہ ہند عہ ر

(۴) **کتب شوقیہ وغیرہ** (۱) سفرنامۂ یورپ بابو اناستنکر دہلوی ایکروپیہ تین آنے (۲) قصہ مہتاب بیگم ایک دلچسپ انگریزی ناویل کا بامحاورہ اُردو ترجمہ ۹ر (۳) دیوان وصل یار ۴ر (۴) دیوان مضطر جلد دوم ۳ر (۵) علاج الامراض فارسی مصنفہ حکیم محمد شریف خان صاحب دہلوی للعہ ر (۶) رسالہ علاج شمسی جس میں تمام امراض کا علاج بذریعہ شعاع آفتاب مندرج ہے ۲۰ر (۷) دوربین عالم ہندوستان کی مشہور و معروف سات سو عمارتوں کے نقشے مع مختصر حالات عہ ر (۸) رسالہ علم قیافہ ترجمہ اُردو سنسکرت پوتھی سامدرک جس میں مرد و عورت کے ناخن پا سے سر کے بال تک کا حال درج ہے ۱۰ر۳۰ر (۹) رسالہ کیمسٹری جسمیں گلٹ کرنے موتی کے جلا دینے ہر قسم کا ملمع کرنے وغیرہ کی ترکیبیں ہیں عہ ر (۱۰) گلدستہ طلسمات فرہنگ جس میں بجلی چمکانا علیحدہ رسالہ پیسہ کو روپیہ اور روپیہ کو پیسہ بنانا وغیرہ ہزاروں تماشے ہیں عہ ر (۱۱) اکسیر مرم یعنی جوہر مقناطیسی المعروف بہ گنجینہ اسرار غیب عہ ر (۱۲) تحفۂ مرغوب یعنی مجموعہ ۵۶ تصویرات عکسی بادشاہان خاندان تیموریہ مع انکی بیگمات و تاریخی حالات ہر یک انگریزی اور اُردو میں علیحدہ علیحدہ پندرہ روپے (۱۳) التشریح الحکمت اُردو ہر قسم کی دوائیں اور بیماریوں وغیرہ کے نام اور خواص عہ ر (۱۴) کتاب دانش افزا امداد المستاد انگریزی میں لائق بنانے والی عہ ر (۱۵) کاشف اسرار غیب جس میں دوسرے کا حال بتانا اور سوال کا جواب دینا درج ہے عہ ر

انکے علاوہ جملہ کتب مفید مدارس حل فرہنگیں خلاصے نقشے وغیرہ اور کتب قانونی و شوقیہ و کتب مذہب امامیہ وغیرہ اس مطبع کی معرفت مل سکتی ہیں اور بہت کفایت کے ساتھ روانہ ہو سکتی ہیں ۔ تذکرۃ النساء یعنی سو شاعرہ کا تذکرہ ۱۳ر ۔ شمس المساحت ۳۰ر ۔ اکسیر حیات جسمیں ڈاکٹری یونانی بیدک و جرمن کا علاج بالمقابلہ درج ہے چودہ آنے ۔

المشتہر منیجر مطبع مجتبائی ہند دہلی واقع دریا گنج